

REMIGIUSZ ŁAWNICZAK

Instytut Pamięci Narodowej Delegatura w Bydgoszczy
Szkoła Doktorska Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego,
Bydgoszcz

ORCID: 0000-0002-7640-9238

Rok 1945. Początki komunistycznej propagandy w Bydgoszczy

Wprowadzenie

W ramach ofensywy prowadzonej w latach 1944–1945 Armia Czerwona wypierała Niemców z terytorium przedwojennej Rzeczypospolitej, a na zajętych przez nią terenach władzę przejmowali komuniści. Sowietkie wojsko było oparciem dla Polskiej Partii Robotniczej (PPR) i zależnych od niej organizacji, urzędów i instytucji. W tym czasie większość polskiego społeczeństwa nie akceptowała reżimu komunistycznego. W obliczu niechętnego i negatywnego stosunku Polaków do komunizmu ogromnego znaczenia nabierała propaganda. Za jej pomocą, wykorzystując manipulacje i kłamstwa, przedstawiano nowy ustrój w pozytywnym świetle oraz starano się wpływać na postawy, zachowania i nastroje w kraju. Jak stwierdził Łukasz Kamiński, propaganda była – obok terroru – jednym z dwóch filarów systemu komunistycznego¹. Ponadto, miała olbrzymie znaczenie dla legitymizowania posiadanej władzy².

W artykule przedstawiono najważniejsze obszary działalności komunistycznej propagandy odnoszące się do kwestii ustrojowych i życia

¹ Ł. Kamiński, *Struktury propagandy w PRL*, w: *Propaganda w PRL. Wybrane problemy*, red. P. Semkow, Gdańsk 2004, s. 10.

² W. Pańków, *Dylematy i pułapki legitymizacji porządku społecznego PRL i III Rzeczypospolitej*, w: *Legitymizacja w Polsce. Nieustający kryzys w zmieniających się warunkach?*, red. A. Rychard, H. Domański, Warszawa 2010, s. 207.

społecznego, gospodarczego, politycznego w Bydgoszczy w 1945 roku. Dotychczas zagadnienie to nie zostało w pełni omówione, wyjątek stanowi prasa i rozgłośnia radiowa³. W badaniach wykorzystano materiały archiwalne partii, instytucji i urzędów oraz literaturę, wspomnienia i ówczesne gazety. Niniejszy artykuł nie wyczerpuje tematu, pozostaje co najmniej kilka kwestii, które wymagają bardziej szczegółowego omówienia, jak choćby działalność Wojewódzkiego Urzędu Informacji i Propagandy (WUiP) oraz Miejskiego Oddziału Informacji i Propagandy (MOiP) w Bydgoszczy i ich kadry, czy wewnątrzpartyjna propaganda skierowana do członków PPR i Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS).

Samo pojęcie „propaganda” ma wiele definicji. Jedną z nich przedstawił Michał Szulczewski: „propaganda to celowe perswazyjne oddziaływanie na zbiorowość, zmierzające przez kształtowanie ludzkich postaw do wywołania pożądanych zachowań”⁴. Szczególne właściwości propagandy to m.in. wpływanie na ludzi, służenie określonym celom (ideologiom), charakter ofensywny w stosunku do innych treści oraz pełnienie roli jednej z form sprawowania władzy⁵.

Władze komunistyczne powołały Resort Informacji i Propagandy (RiP), wymieniony w *Manifestie* Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN) z lipca 1944 roku⁶. Podlegał on *de facto* partii, a jego kierownikiem został Stefan Jędrychowski z PPR. W toku prac wskazywano, że głównym zadaniem było oddziaływanie na społeczeństwo za pomocą masowej propagandy. Polegać ona miała na aktywności w miejscach publicznych poprzez rozpowszechnianie plakatów, ulotek, haseł, przygotowywanie dekoracji, organizowanie wieców, etc.

³ Zob. np. R. Michalski, *Obraz nieprzyjaciół Rzeczypospolitej na łamach polskiej prasy pomorskiej w latach 1920–1939 i 1945–1948*, Toruń 1999; M. Czyżniewski, *Stalin w polskiej propagandzie politycznej na przykładzie dzienników pomorskich z lat 1945–1953*, w: *Oblicza polskiego stalinizmu. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w dniu 20 maja 1999 r. przez Wydział Humanistyczny WSHE*, red. R. Sudziński, Włocławek 2000, s. 169–180; idem, *Obraz społeczeństwa radzieckiego w prasie pomorskiej (1945–1953)*, „Zapiski Historyczne”, T. 66: 2001, z. 1, s. 67–79; M. Rzepa, *Propaganda radiowa na Pomorzu i Kujawach. Rozgłośnia Polskiego Radia w Bydgoszczy w systemie indoktrynacji społeczeństwa w latach 1945–1956*, Bydgoszcz – Gdańsk 2016.

⁴ M. Szulczewski, *Propaganda polityczna. Pojęcia – funkcje – problemy*, Warszawa 1971, s. 52. Przegląd definicji propagandy zob. H.M. Kula, *Propaganda współczesna. Istota – właściwości*, Toruń 2005, s. 9–16.

⁵ H.M. Kula, op. cit., s. 16–17.

⁶ Szerzej na ten temat zob. A. Krawczyk, *Pierwsza próba indoktrynacji. Działalność Ministerstwa Informacji i Propagandy w latach 1944–1947*, Warszawa 1994.

Z początkiem 1945 roku Resort przekształcono w Ministerstwo Informacji i Propagandy (MIiP), którym kierował Stefan Matuszewski z PPS. Od czerwca 1945 roku pełnił on też funkcję ministra informacji i propagandy, gdy utworzono Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej.

Oprócz tego aktywność propagandową przejawiały utworzone w tym celu odpowiednie ciała PPR i wojsko. Za działalność wydawniczą, np. drukowanie prasy, formalnie bezpartyjnej, ale podlegającej komunistom, odpowiadała Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”. Na jej czele stał Jerzy Borejsza, który wcześniej kierował Wydziałem Informacyjno-Prasowym RIiP oraz pełnił funkcję redaktora oficjalnego organu prasowego PKWN⁷.

Armia Czerwona podeszła pod Bydgoszcz 22 stycznia 1945 roku i w kolejnych dniach zdobyła miasto. W ciągu roku za propagandę na jego terenie odpowiadali głównie partyjni aktywiści, członkowie komunistycznych organizacji oraz pracownicy WUiP i MOiP w Bydgoszczy.

Powstanie i działalność Wojewódzkiego Urzędu Informacji i Propagandy w Bydgoszczy oraz Miejskiego Oddziału Informacji i Propagandy w Bydgoszczy

W marcu 1945 roku w Toruniu, który jeszcze wówczas pełnił rolę stolicy województwa, Woźniak, przedstawiciel Urzędu Informacji i Propagandy, na zjeździe starostów i prezydentów miast zaznaczał, że społeczeństwo ma być „wychowywane” w innym duchu niż przed 1939 rokiem⁸. W tym samym miesiącu Teofil Konar, delegat MIiP, będąc w Bydgoszczy, mianował Jana Zienkiewicza kierownikiem Miejskiego Oddziału Informacji i Propagandy. Siedziba mieściła się przy ul. Jagiellońskiej 27. Działały wówczas Referat Propagandy masowej, Świetlicowy i Techniczny, prowadzone odpowiednio przez Zygmunta

⁷ Szerzej zob. E. Krasucki, *Międzynarodowy komunista. Jerzego Borejszy biografia polityczna*, Warszawa 2009.

⁸ Protokół z pierwszego zjazdu starostów powiatowych i prezydentów miast wydzielonych województwa pomorskiego oraz reprezentantów niektórych urzędów niezespołonych, Toruń, 5 III 1945 r., w: *Rok 1945. Województwo Pomorskie. Sprawozdania pełnomocników rządu i wojewody*, red. R. Kozłowski, wybór E. Borodij, J. Kutta, Warszawa 1997, s. 21.

Andrzejewskiego, Francuziaka i Małkowskiego⁹. Pod koniec 1945 roku istniały dwa Referaty Świetlicowe oraz Referat Propagandy masowej i Referat Techniczny¹⁰. Za całość prac MOliP odpowiadał niewielki kolektyw; w grudniu 1945 roku zatrudnionych w nim było dziewięć osób z kierownikiem J. Zienkiewiczem¹¹.

W ciągu roku MOliP włączał się m.in. w organizację obchodów 1 i 3 Maja, święta polskiej książki, rocznicy powstania 1. Dywizji im. T. Kościuszki i rocznicy bitwy pod Lenino, pogrzebu harcerza Rajmunda Pałubickiego (ofiara zamachu z 1 maja), akcję przesiedleńczą i żniwną, prace przygotowawcze komitetów obchodu 600-lecia Bydgoszczy, budowy pomnika poległych żołnierzy Armii Czerwonej, uczczenia ofiar terroru niemieckiego, przygotowanie manifestacji przeciwko sprofanowaniu grobów czerwonoarmistów. Oddział odpowiadał za kolportaż komunistycznych materiałów propagandowych do świetlic, instytucji państwowych, samorządów, zakładów pracy i szpitali, plakatowanie miasta, dekorowanie sal i trybun, wykonywanie transparentów. Utrzymywał ścisły kontakt z organizacjami młodzieżowymi, związkami zawodowymi i partiami oraz współorganizował z nimi wiece, zgromadzenia, manifestacje, odczyty, zebrania. Współpracował ze świetlicami i otwierał własne¹². W sytuacji, gdy w Bydgoszczy bardzo źle przedstawiała się kwestia aprowizacji w produkty spożywcze, pracownicy Oddziału organizowali w fabrykach i zakładach przemysłowych pogadanki i akcje uświadamiające w celu wyjaśniania przyczyn trudności¹³.

W kwietniu 1945 roku Referat Techniczny MOliP rozplakatował w sklepach, tramwajach, autobusach, kinach, lokalach, świetlicach i innych miejscach publicznych 9 tys. haseł, ok. 2 tys. plakatów, 800

⁹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie [dalej: AAN], Ministerstwo Informacji i Propagandy [dalej: MliP], sygn. 339, Sprawozdanie z działalności Miejskiego Oddziału Informacji i Propagandy w Bydgoszczy, b.d., k. 7.

¹⁰ AAN, MliP, sygn. 319, Sprawozdanie z działalności Wydziału Propagandy pomorskiego Urzędu Informacji i Propagandy w Bydgoszczy z miesiąc listopad 1945 r., Bydgoszcz, 10 XII 1945 r., k. 21; sygn. 339, Sprawozdanie z działalności Miejskiego Oddziału Informacji i Propagandy w Bydgoszczy, b.d., k. 7.

¹¹ AAN, MliP, sygn. 319, Lista personalna powiatowych i miejskich Oddziałów Informacji i Propagandy według stany na dzień 1 grudnia 1945 r., k. 17.

¹² Zob. AAN, MliP, sygn. 339.

¹³ AAN, MliP, sygn. 339, Sprawozdanie z działalności Oddziału Informacji i Propagandy na m. Bydgoszcz za okres od 1 do 31 października 1945 r., b.d., k. 129.

chorągiewek z hasłami¹⁴. W listopadzie wydrukowano setki tysięcy ulotek, dziesiątki tysięcy plakatów oraz tysiące broszur, wśród nich np. afisz opisujący przyjaźń polsko-sowiecką¹⁵. Referat Świetlicowy przyczynił się do powstania wiosną 1945 roku 22 świetlic na terenie miasta¹⁶, w czerwcu był w kontakcie z kolejnymi ośmioma¹⁷. Do tego typu placówek dostarczano pisma, odbywały się w nich odczyty, wygłaszano referaty, organizowano uroczystości i akademie. Świetlica MOliP, otwarta w październiku, wyposażona w czasopisma i periodyki, szachy czy stół do tenisa stołowego, cieszyła się dużą popularnością. W grudniu 1945 roku przy zakładach przemysłowych i urzędach istniało 58 świetlic (z wyłączeniem świetlic szkolnych i wojskowych)¹⁸.

Jednak samo istnienie takich placówek nie gwarantowało sukcesów propagandowych. Inspektor Wydziału Przemysłowego PPR ocenił, że w fabryce „Pasamon” istniała piękna świetlica z gramami, książkami i gazetami. Jego zdaniem miejsce idealnie nadawało się do organizowania zebrań, a mimo to komórka partyjna nie wykazywała żadnej aktywności¹⁹.

WUiP miał zadania podobne do miejskiego Oddziału. Naczelnikiem był Witold Ziemkiewicz²⁰. Aż do chwili likwidacji w 1947 roku Urząd mieścił się w budynku przy ul. Gdańskiej 30. Sekcja Artystyczno-Malarska przygotowywała wystrój świetlic w urzędach oraz pomieszczeń

¹⁴ AAN, MliP, sygn. 339, Sprawozdanie z działalności Oddziału Informacji i Propagandy na miasto Bydgoszcz w czasie od 6 kwietnia 1945 r., Bydgoszcz, 8 V 1945 r., k. 26.

¹⁵ AAN, MliP, sygn. 319, Sprawozdanie kolportowanego materiału propagandowego za miesiąc listopad 1945 r., k. 88–90; sygn. 339, Sprawozdanie z działalności Oddziału Informacji i Propagandy na miasto Bydgoszcz w czasie od 6 kwietnia 1945 r., Bydgoszcz, 8 V 1945 r., k. 26; sygn. 366, [Wykaz imprez z terenu Bydgoszczy za 1945 rok], b.d., k. 89–91.

¹⁶ AAN, MliP, sygn. 339, Sprawozdanie z działalności Miejskiego Oddziału Informacji i Propagandy w Bydgoszczy, b.d., k. 7.

¹⁷ AAN, MliP, sygn. 339, Sprawozdanie z działalności Oddziału Informacji i Propagandy na m. Bydgoszcz za okres od 1 do 30 czerwca 1945 r., b.d., k. 13.

¹⁸ AAN, MliP, sygn. 319, Sprawozdanie za czas od 5 listopada do 5 grudnia 1945 r., Bydgoszcz, 13 XII 1945 r., k. 36; Protokół ze zjazdu Referatów Świetlicowych Powiatowych i Miejskich Oddziałów Inf. i Prop. w dniach 3 i 4 grudnia 1945 r., k. 80; *Otwarcie świetlicy*, „Trybuna Pomorska”, 24 X 1945 r., s. 4. Na temat roli świetlic zob. M. Czyżniewski, *Propaganda polityczna władzy ludowej w Polsce 1944–1956*, Toruń 2005, s. 95–100.

¹⁹ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy [dalej: APB], Komitet Miejski Polskiej Partii Robotniczej w Bydgoszczy [dalej: KM PPR By], sygn. 120, Pismo instruktora Wydziału Przemysłowego dotyczące fabryki „Pasamon”, Bydgoszcz, 19 XII 1945 r., k. 372v.

²⁰ AAN, MliP, sygn. 319, Lista personalna powiatowych i miejskich Oddziałów Informacji i Propagandy według stany na dzień 1 grudnia 1945 r., k. 15.

i lokali, w których odbywały się uroczystości. W listopadzie 1944 roku udekorowała lotnisko, na którym lądował premier Edward Osóbka-Morawski, wykonała trybuny i ołtarz na obchody święta Oficerskiej Szkoły Samochodowej oraz robiła szyldy, tablice, gipsowe rzeźby²¹. Ponadto Urząd organizował spotkania i wykłady; w czerwcu 1945 roku przygotował akademię w rocznicę śmierci Maksyma Gorkiego²². W zakładach przemysłowych aranżował koncerty i występy komików²³.

W grudniu 1945 roku w WUiP zatrudnionych było ok. 60 osób. Trudno ocenić, ile z nich było fachowymi i przeszkolonymi propagandystami. Wiadomo natomiast, że wśród pracowników znajdowali się doświadczeni aktywiści; w listopadzie 1945 roku kierownikiem Wydziału Propagandy WUiP został dr Aleksy Deruga, który wcześniej pracował w Związku Patriotów Polskich w Wilnie²⁴. Jak pisano w prasie, funkcję zastępcy naczelnika WUiP jesienią 1945 roku pełniła Franciszka Bzamowa²⁵, która przed wojną była redaktorem gazety „Ze Świata”, naczelnego organu Komunistycznej Partii Polski (KPP).

WUiP i MOiP sprawowały nadzór i kontrolę nad treściami przygotowywanymi do upublicznienia. U pracowników propagandy osobiście stawiali się dyrektor teatru Aleksander Rodziewicz i dyrektor rozgłośni radiowej Tadeusz Kański, którzy przedkładali – co warto zauważyć – nawet bardzo skromne programy i plany inicjatyw. O poziomie kontroli najlepiej świadczy fakt, że tekst *Zemsty* Aleksandra Fredry przed jej wystawieniem najpierw trafił do pracowników Urzędu Informacji i Propagandy (UiP) do zaopiniowania, skąd został przekazany do kpt. Henryka Malinowskiego z Komitetu Wojewódzkiego (KW) PPR, który ostatecznie go zaakceptował²⁶. W późniejszym okresie w prasie

²¹ AAN, MiiP, sygn. 319, Sprawozdanie z działalności Sekcji Artystyczno-Malarskiej Urzędu Informacji i Propagandy woj. pomorskiego za miesiąc listopad 1945 r., b.d., k. 6.

²² *Akademia ku czci Maksyma Gorkiego*, „Ziemia Pomorska”, 20 VI 1945 r., s. 4.

²³ *Podziękowanie*, „Ziemia Pomorska”, 29 VI 1945 r., s. 4.

²⁴ AAN, MiiP, sygn. 319, Lista personalna Urzędu Informacji i Propagandy Województwa Pomorskiego w Bydgoszczy na dzień 1 grudnia 1945 r., k. 15–16; Sprawozdanie z działalności Wydziału Propagandy pomorskiego Urzędu Informacji i Propagandy w Bydgoszczy z miesiąc listopad 1945 r., Bydgoszcz, 10 XII 1945 r., k. 21.

²⁵ M. Ziemakowa, *Życie kulturalne w Potulicach. Tworzenie typu wzorowego pracownika i obywatela Państwa*, „Ziemia Pomorska”, 25 XI 1945 r., s. 3.

²⁶ APB, Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Bydgoszczy [dalej: KW PZPR By], sygn. 3615, [Wspomnienie Marka Popowskiego], Toruń, XII 1966 r., mps.

podawano informację, by partie, związki i stowarzyszenia zawiadamiały MOiP o wszystkich planowanych imprezach²⁷.

Pracownicy brali udział w ogólnopolskich i wojewódzkich zjazdach i konferencjach dotyczących prac propagandowych i akcji społecznych, a także organizowano dla nich specjalne kursy szkoleniowe²⁸. By usprawnić działalność, wydrukowano broszurę zatytułowaną *Poradnik Propagandysty* i przekazywano ściśle instrukcje, np. w jaki sposób reagować na „reakcyjną” krytykę ustroju: należało w swoich przemówieniach przedstawiać przeciwników rządu jako element destrukcyjny i kłaść nacisk na pozytywną rolę Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej.

Działalność propagandowa organów władzy w mieście

Już 24 stycznia 1945 roku w Bydgoszczy powołano Tymczasowy Komitet Obywatelski (TKO), w ramach którego powstał Oddział Propagandy kierowany przez Feliksa Pisulę. W pierwszych chwilach zajmowano się przygotowywaniem opasek w barwach narodowych oraz flag, które wywieszano w urzędach²⁹. Tworzono także Sekcje Propagandy w strukturach Milicji Obywatelskiej – do końca lutego 1945 roku powstały we wszystkich komisariatach w mieście. Ich zadaniem było m.in. organizowanie wieców oraz kolportowanie ulotek i prasy. W lutym i marcu kierownik takiej Sekcji przy II Komisariacie urządził na terenie miasta tablice i witryny, w których wieszano ogłoszenia, hasła i gazetki otrzymany od WUiP³⁰.

Pod koniec lutego rozwiązano TKO i powstała Tymczasowa Rada Narodowa, a Pisula w jej ramach kierował Wydziałem Propagandy³¹.

²⁷ *Kronika*, „Ziemia Pomorska”, 2 VI 1945 r., s. 4.

²⁸ AAN, MliP, sygn. 319, Sprawozdanie z działalności Wydziału Propagandy pomorskiego Urzędu Informacji i Propagandy w Bydgoszczy z miesiąc listopad 1945 r., Bydgoszcz, 10 XII 1945 r., k. 21.

²⁹ APB, Miejska Rada Narodowa w Bydgoszczy 1945–1950 [dalej: MRN By 45–50], sygn. 1, Protokół z drugiego posiedzenia MRN w Bydgoszczy, 17 III 1945 r., k. 57.

³⁰ APB, MRN By 45–50, 1, Protokół z drugiego posiedzenia MRN w Bydgoszczy, 17 III 1945 r., k. 57; AAN, MliP, sygn. 312, Sprawozdanie ogólne, 27 II 1945 r., k. 1; sygn. 339, Sprawozdanie z działalnością Sekcji Propagandy przy II Komisariacie MO w Bydgoszczy od 10 lutego do 17 marca 1945 r., k. 5.

³¹ APB, MRN By 45–50, 1, Protokół z drugiego posiedzenia MRN w Bydgoszczy, 17 III 1945 r., k. 57; AAN, MliP, 312, Sprawozdanie ogólne, 27 II 1945 r., k. 1; AAN, MliP, 339, Sprawozdanie z działalnością Sekcji Propagandy przy II Komisariacie MO w Bydgoszczy od 10 lutego do 17 marca 1945 r., k. 5.

Gdy w tym czasie powstał Zarząd Miejski (ZM), w nim także powołano Wydział Propagandy³². W tym okresie odpowiadał za urządzenie zgromadzeń publicznych i imprez oświatowych, koncertów, likwidację niemieckich pozostałości okupacyjnych³³.

Jeszcze przy Oddziale Propagandy działała Sekcja malarsko-dekoracyjna, która przystąpiła do wykonywania portretów Lenina, Stalina i członków polskiego rządu. Do połowy marca przygotowała ich 411, do tego kilkaset napisów i haseł oraz odlewy nowego wzoru godła³⁴. W kolejnych miesiącach prezydent miasta zlecał podległym jednostkom, nie tylko Wydziałowi Propagandowemu, prace w tym zakresie. Z okazji zdobycia Gdańska w kwietniu polecił wykonanie m.in. transparentów na cześć Armii Czerwonej oraz portretów Bolesława Bieruta, Osóbki-Morawskiego i Michała Roli-Żymierskiego, a na obchody 1 i 3 Maja udekorowanie ratusza w porozumieniu z MOiP³⁵.

Trudno stwierdzić, kiedy Wydział Propagandowy przy ZM został zlikwidowany. Na pewno w kwietniu 1946 roku nie istniał³⁶, ale nie odnaleziono sprawozdań z jego działalności w okresie wcześniejszym, więc mógł już nie funkcjonować nawet pod koniec 1945 roku. W tym czasie jego zadania w różnym zakresie najpewniej wypełniały inne jednostki, np. Wydział IX Techniczno-Budowlany przygotował na 1 listopada wieńce i bukiety, które złożono na grobach polskich i sowieckich żołnierzy, oraz wykonał kwiatową dekorację na uroczystość odsłonięcia „pomnika wdzięczności”³⁷.

Odnotowano także, że Wojewódzka Rada Narodowa w Bydgoszczy w czasie pierwszego posiedzenia w marcu 1945 roku uchwaliła depezę do Stalina, w której określano go geniuszem³⁸.

³² R. Sudziński, *Ustrój miasta*, w: *Historia Bydgoszczy*, t. 3, cz. 1: 1945–1956, Bydgoszcz 2015, s. 283.

³³ APB, Urząd Wojewódzki Pomorski w Bydgoszczy, sygn. 6959, Sprawozdanie z działalności Zarządu Miejskiego po dzień 10 marca 1945 r., Bydgoszcz, 10 III 1945 r., b.p.

³⁴ APB, MRN By 45–50, sygn. 1, Protokół z drugiego posiedzenia MRN w Bydgoszczy, 17 III 1945 r., k. 57–58.

³⁵ APB, Zarząd Miejski w Bydgoszczy [dalej: ZM By], sygn. 24, Pismo prezydenta Bydgoszczy do Wydziału Propagandowego, Bydgoszcz, 3 IV 1945 r., b.p.; Pismo prezydenta Bydgoszczy do Wydziału Budownictwa Naziemnego, Bydgoszcz, 29 IV 1945 r., b.p.

³⁶ APB, ZM By, sygn. 16, Pismo Naczelnika Wydziału Kontroli, Bydgoszcz, 17 IV 1946 r., b.p.

³⁷ APB, ZM By, sygn. 622, Pismo Wydziału IX Techniczno-Budowlanego, Bydgoszcz, 8 I 1946 r., b.p.

³⁸ APB, ZM By, sygn. 24, Odpis depezy do marszałka Stalina, Bydgoszcz, 29 III 1945 r., k. 31.

Zasadniczo wydaje się, że w ciągu roku organy władzy realizowały propagandową działalność głównie poprzez uczestnictwo swoich przedstawicieli w publicznych wiecach i zgromadzeniach. W przemówieniach odwoływali się do obowiązujących interpretacji bieżącej sytuacji politycznej (np. Armia Czerwona jako „wyzwolicielka”). Władze włączały się również w organizację wydarzeń, których zadaniem było propagowanie ustroju.

Aktywność propagandowa PPR

Niemal od razu po zdobyciu Bydgoszczy powstał komitet organizacyjny PPR (26 stycznia), a 20 lutego powołano KW partii³⁹. Organizacja przygotowywała oraz włączała się w przygotowywanie akcji i zgromadzeń publicznych, na których szerzono propagandę komunistyczną. Od kwietnia 1945 roku PPR wydawała własną gazetę „Trybunę Pomorską”, co szerzej omówione zostanie w dalszej części. W tym czasie Wydział Propagandowy KW pozostawał w stadium organizacji, nie miał obsady kadrowej⁴⁰. W późniejszym okresie funkcję kierownika pełnił H. Malinowski, po nim dr Tadeusz Jurasek⁴¹. Jak podawał Ryszard Kozłowski, Wydział rozpoczął pracę dopiero w grudniu tego roku⁴². Tym niemniej już od maja 1945 roku prowadził aktywną działalność: szkolił kadry, drukował odezwy i plakaty (np. ulotkę na temat reformy rolnej w nakładzie 200 tys. egzemplarzy) oraz portrety (M. Roli-Żymierskiego, B. Bieruta, E. Osóbki-Morawskiego), rozsyłał tezy referatów i projekty rezolucji. Współpracował i utrzymywał stały kontakt z Urzędem Informacji i Propagandy oraz dyrektorem radia. Aktywiści PPR uczestniczyli we wszystkich publicznych zgromadzeniach i wiecach na terenie województwa⁴³.

³⁹ R. Kozłowski, *Polska Partia Robotnicza w województwie pomorskim 1942–1948*, Bydgoszcz 1985, s. 70, 72.

⁴⁰ Ibidem, s. 79.

⁴¹ Z. Jędrzyński, *Waga polskiego słowa*, „Spojrzenia”, 16/17 XII 1961, s. 2.

⁴² R. Kozłowski, *Partie polityczne w województwie pomorskim (1945–1950)*, Toruń 1991, s. 24, 31.

⁴³ AAN, Komitet Centralny Polskiej Partii Robotniczej w Warszawie [dalej: KC PPR], sygn. 295/IX/91 t. 2, Dane o pracy Wydziału Propagandy KW PPR Pomorza, Bydgoszcz, 25 V 1945 r., k. 114–115; Sprawozdanie KW PPR za okres od 15 lipca do 15 sierpnia, Bydgoszcz, 20 VIII 1945 r., k. 130.

Bernard Gólkowski, oficer polskiej jednostki wojskowej i pracownik Wydziału Propagandy KW PPR, wspominał, że H. Malinowski do współpracy z partią zaangażował m.in. dyrektora Radia T. Kańskiego, pracowników teatru Tadeusza Muskata i Mieczysława Wielicza, redaktora Jerzego Jacynę, Alfreda Kowalkowskiego, J. Zienkiewicza, F. Bzamową⁴⁴.

Praca PPR skupiała się przede wszystkim na propagowaniu ustroju oraz werbunku nowych członków. W tym celu organizowano wiece w bydgoskich dzielnicach oraz otwarte zebrania w fabrykach, zakładach przemysłowych i jednostkach MO. Wygłaszano na nich referaty na tematy bieżącej politycznej sytuacji międzynarodowej, omawiano działalność partii. W przemówieniach atakowano przeciwników ustroju, określając ich *reakcją faszystowską*, i przekonywano, że PPR budowała Polskę demokratyczną⁴⁵. Kierownictwo kładło bardzo duży nacisk, by pepeerowcy w zakładach „uświadamiali mniej wyrobionych politycznie towarzyszy” i werbowali nowych członków. W czasie zebrania komórki przy ZM w Bydgoszczy zwracano uwagę, że osoby bezpartyjne należało „wychowywać” i wywierać na nie wpływ⁴⁶. W marcu 1945 roku za priorytet uznano „przełamanie u chłopów wszelkich wstrętów do organizacji” oraz przekonanie robotników o słuszności reformy rolnej⁴⁷. Pod koniec roku przeprowadzono szeroką akcję propagandową w zakładach pracy dotyczącą zbliżającego się zjazdu partyjnego w Warszawie. Od 22 do 29 grudnia odbyło się dziewięć zebrań, w których według partyjnych danych miało uczestniczyć 2 491 osób⁴⁸.

⁴⁴ Z. Jędrzyński, *Waga polskiego...*, s. 2.

⁴⁵ APB, KM PPR By, sygn. 22, Protokół z zebrania komitetu PPR, które odbyło się 25 marca 1945 r., Bydgoszcz, 25 III 1945 r., k. 30–30v; sygn. 50, Protokół z plenarnego zebrania komórki PPR przy Wojewódzkiej Komendzie MO w Bydgoszczy, Bydgoszcz, 12 VII 1945 r., k. 23; APB, sygn. 53, Protokół z zebrania fabrycznego firmy Ciszewski w Bydgoszczy odbytego 28 marca 1945 r., b.d., k. 1; sygn. 54, Protokół z przebiegu zebrania załogi fabrycznej, b.d., k. 29; sygn. 120, Pismo inspektora Wydziału Przemysłowego Michała Kowalskiego, Bydgoszcz, 16 XII 1945 r., k. 374v; „Ziemia Pomorska”, 7 III 1945 r., s. 4.

⁴⁶ APB, KM PPR By, sygn. 50, Protokół z plenarnego zebrania komórki PPR przy Wojewódzkiej Komendzie MO w Bydgoszczy, Bydgoszcz, 12 VII 1945 r., k. 22–23; sygn. 120, Pismo inspektora przemysłowego Michała Kowalskiego, Bydgoszcz, 15 XII 1945 r., k. 375v; APB, ZM By, sygn. 22, Sprawozdanie z drugiego zebrania PPR Zarządu Miejskiego w dniu 13 VII 1945 r., b.d., k. 42.

⁴⁷ APB, KM PPR By, sygn. 22, Protokół nr 2 z zebrania sekretarzy komórek z dnia 5 marca 1945 r., Bydgoszcz, 6 III 1945 r., k. 10v.

⁴⁸ APB, KM PPR By, sygn. 21, Sprawozdanie z dotychczasowej akcji propagandowej Zjazdu Partyjnego w następujących fabrykach i instytucjach, Bydgoszcz, 2 I 1946 r., k. 178.

Dużą rolę w realizowaniu zadań propagandowych odgrywali słuchacze utworzonej w marcu 1945 roku w Bydgoszczy Wojewódzkiej Szkoły Partyjnej. Pomagali przy realizacji reformy rolnej, organizowaniu wieców, werbowali do partii, wygłaszali referaty, kolportowali prasę⁴⁹.

Zagadnieniem wymagającym osobnego opracowania jest kwestia presji ideologicznej, której poddawani byli członkowie PPR, głównie na zebraniach partyjnych, seminariach.

Działalność organizacji politycznych i młodzieżowych na polu propagandy

Za działalność propagandową w środowisku młodzieży odpowiedzialny był Związek Walki Młodych (ZWM). Grupa operacyjna Związku, na polecenie Zarządu Głównego, posuwała się wraz z frontem i tworzyła struktury terenowe. Początkowo siedziba Zarządu Wojewódzkiego mieściła się w Toruniu, później, wraz z decyzją o utworzeniu stolicy w Bydgoszczy, przeniesiono ją nad Brdę. ZWM ideologicznie był ściśle powiązany z partią komunistyczną, jednak początkowo to ukrywano⁵⁰.

Bydgoski ZWM powstał w lutym 1945 roku, wówczas członkowie grupy operacyjnej powołali Zarządy Powiatowy i Miejski. Przystąpiono do przygotowywania zebrań i zgromadzeń. Wiosną powołano redakcję pisma „Głos Młodych”, który stanowił dodatek do „Ziemi Pomorskiej”⁵¹.

ZWM organizował na terenie całego województwa koła fabryczne, wiejskie, szkolne, gimnazjalne, rzemieślnicze. To w nich, zdaniem WUiP, młodzież miała być „wychowywana na przyszłych obywateli demokratycznego państwa polskiego”⁵². Członkowie brali udział

⁴⁹ 40 lat Międzywojewódzkiej Szkoły Partyjnej w Bydgoszczy, red. H. Bednarski, Bydgoszcz 1985, s. 27, 160–162.

⁵⁰ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie [dalej: AIPN], sygn. 1510/202, S. Golimowski, *Ruch młodzieżowy w Bydgoszczy w latach 1945–1948*, praca magisterska napisana pod kierunkiem doc. dr. J. Tobiasza, Bydgoszcz 1977, mps, s. 33–34; zob. także S. Golimowski, M. Szreder, *Ruch młodzieżowy w województwie pomorskim (bydgoskim) w okresie tworzenia i umacniania władzy ludowej w latach 1945–1948*, w: *Szkice z dziejów ruchu młodzieżowego w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1920–1981*, red. W. Jastrzębski, Bydgoszcz 1987, s. 51–97. Artykuł ten powstał na bazie ww. pracy magisterskiej. Wiele informacji z niej powielono w artykule z pracy zbiorowej, jednak niemal całkowicie pominięto fragmenty świadczące o słabości i problemach ZWM.

⁵¹ S. Golimowski, M. Szreder, op. cit., s. 59.

⁵² AAN, MliP, sygn. 319, Sprawozdanie organizacji i stowarzyszeń społecznych, Bydgoszcz, 10 XII 1945 r., k. 30.

w uroczystościach i świętach, akcjach społecznych (np. żniwnej), upamiętnianiu ofiar terroru niemieckiego, prowadzili świetlice. Na spotkaniach dla młodzieży wygłaszano referaty ideologiczne. Reagowano m.in. na bieżące wydarzenia polityczne; jesienią 1945 roku z inicjatywy ZWM zwołano nadzwyczajne zebranie Wojewódzkiej Komisji Porozumiewawczej Organizacji Młodzieżowych w celu potępienia Narodowych Sił Zbrojnych (NSZ)⁵³. Oprócz tego ZWM prowadził szeroką działalność sportową na terenie całego województwa.

W prasie podawano, że w połowie marca 1945 roku w Bydgoszczy należało do niego ponad 2 tys. osób⁵⁴. Wzrost liczebności w początkowym okresie wiązał się z napływem osób niezorientowanych w charakterze Związku. Z upływem czasu odnotowano ich odpływ. Była to również konsekwencja ideologicznego związku ZWM z PPR, słabości kadrowych, wpływu sił antykomunistycznych. Negatywnie do niego ustosunkowane były władze placówek oświatowych, nauczyciele, jak i sama młodzież. Część młodych pozostawała pod wpływem Kościoła katolickiego, inni w ogóle nie interesowali się działalnością społeczno-polityczną⁵⁵. Mimo to pod koniec 1945 roku kierownik bydgoskiego MOiP uznał ZWM za najbardziej aktywną organizację młodzieżową w mieście na polu politycznym i kulturalno-oświatowym⁵⁶.

Innym „pasem transmisyjnym” reżimu było ogólnopolskie Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej (TPPR). Tutejszy MOiP jednoznacznie nazywał Towarzystwo „stowarzyszeniem propagandowym”⁵⁷. Z uwagi na to, że historia bydgoskiej organizacji nie została dotychczas opisana, poświęcono jej tutaj więcej miejsca.

Utworzenie w województwie organizacji o takim charakterze polecił pełnomocnik MiiP już w marcu 1945 roku, na odprawie dla

⁵³ AAN, MiiP, sygn. 339, Komisja Porozumiewawcza Organizacji Młodzieżowych, k. 157.

⁵⁴ *Z życia młodzieży*, „Ziemia Pomorska”, 15 III 1945 r., s. 4.

⁵⁵ AAN, MiiP, sygn. 319, Sprawozdanie w sprawie organizacji i stowarzyszeń społecznych, Bydgoszcz, 10 XII 1945 r., k. 30; Sprawozdanie w sprawie organizacji i stowarzyszeń społecznych, Bydgoszcz, 10 XII 1945 r., k. 31; APB, KM PPR By, sygn. 19, Sprawozdanie Miejskiego Komitetu PPR w Bydgoszczy, k. 173; S. Golimowski, M. Szreder, op. cit., s. 58–59.

⁵⁶ AAN, MiiP, sygn. 339, Załącznik do pisma MOiP w Bydgoszczy do WUiP w Bydgoszczy, Bydgoszcz, 3 XII 1945 r., k. 181.

⁵⁷ AAN, MiiP, sygn. 319, Sprawozdanie organizacji i stowarzyszeń społecznych, Bydgoszcz, 10 XII 1945 r., k. 32.

pracowników propagandy⁵⁸. Istnieją rozbieżności co do daty powstania TPPR w Bydgoszczy. Na terenie Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego w marcu miało zawiązać się pierwsze w mieście koło propagujące przyjaźń polsko-radziecką⁵⁹. Niektóre źródła podają, że spotkanie organizacyjne Tymczasowego Komitetu Przyjaźni Polsko-Radzieckiej odbyło się 27 kwietnia 1945 roku. Jego prezesem został prezydent miasta Witold Szukszta, a Zarząd tworzyli płk Gawroński, ppłk Michał Bierendiejew (sowiecki zastępca komendanta wojskowego ds. politycznych), mjr Sokołowski, mjr Jan Demkow (Rejonowa Komenda Uzuppełnień w Bydgoszczy), Witold Bełza, kpt. Karol Bąkowski (PPR) i kobieta o nazwisku Sokołowska (ZWM). W skład Komitetu wszedł także redaktor „Ziemi Pomorskiej” Stanisław Ziemak⁶⁰. Fakt istnienia Towarzystwa został odnotowany również w dokumencie, najprawdopodobniej podziemia, w którym przytoczono podobny skład Zarządu z wyjątkiem S. Ziemaka⁶¹.

Zachowały się dokumenty, w których Szukszta zapraszał na zebranie „Tymczasowego Komitetu Przyjaźni między ZSRR i Polską” na 27 kwietnia⁶² oraz na zebranie „Komitetu Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Sowieckiej” na 22 maja⁶³. Według pisma MOliP z 5 maja TPPR było w trakcie organizacji⁶⁴. W kolejnym piśmie podano, że Oddział podjął próbę zorganizowania 6 maja zebrania Komitetu Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, które – z niezrozumiałych dla kierownika propagandy przyczyn – nie odbyło się⁶⁵. W sprawozdaniu MOliP za okres

⁵⁸ AAN, MliP, sygn. 339, Protokół z odprawy pełnomocnika Ministerstwa Informacji i Propagandy ob. Konara dla pracowników Urzędu Informacji i Propagandy Województwa Pomorskiego, Oddziału Powiatowego i Miejskiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz, 22 III 1945 r., k. 2.

⁵⁹ APB, Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej Zarząd Okręgu Pomorskiego w Bydgoszczy [dalej: TPPR ZOP By], sygn. 7, Projekt tekstu lata 1945–1956, rps, b.p.; sygn. 8, Z kroniki TPPR w województwie bydgoskim (1945–1980), b.p.

⁶⁰ APB, TPPR ZOP By, sygn. 7, Projekt tekstu lata 1945–1956, rps, b.p.; APB, TPPR ZOP By, 8, Z kroniki TPPR w województwie bydgoskim (1945–1980), b.p.; *Powstanie Komitetu Organizacyjnego przyjaźni polsko-radzieckiej*, „Ziemia Pomorska”, 29 IV 1945 r., s. 7.

⁶¹ AIPN, sygn. 0828/63, [Informacja na temat Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej w Bydgoszczy], b.d., k. 121.

⁶² APB, ZM By, sygn. 22, Pismo prezydenta miasta Bydgoszczy, Bydgoszcz, 18 V 1945 r., k. 21. Pomyłka w dacie sporządzenia dokumentu.

⁶³ Ibidem, k. 23.

⁶⁴ AAN, MliP, sygn. 339, Pismo MOliP w Bydgoszczy do WUiP w Bydgoszczy, Bydgoszcz, 5 V 1945 r., k. 37.

⁶⁵ AAN, MliP, sygn. 339, Sprawozdanie z działalności Oddziału Informacji i Propagandy na miasto Bydgoszcz w czasie od 6 kwietnia 1945 r., Bydgoszcz, 8 V 1945 r., k. 26.

od 11 maja informowano, że TPPR powstało z inicjatywy prezydenta Szukszty, jednak nie przejawiało większej aktywności ze względu na reorganizację⁶⁶. W kolejnym sprawozdaniu za czerwiec potwierdzano brak aktywności TPPR, co tłumaczono chorobą Bełzy i Szukszty. W związku z tym na 3 lipca zwołano zebranie, na którym planowano uaktywnić Towarzystwo⁶⁷.

Ostatecznie odbyło się ono 6 lipca 1945 roku, jak wskazywano, z inicjatywy H. Malinowskiego, ówczesnego sekretarza KW PPR. W jego trakcie Szukszta oznajmił, że przygotowano lokal dla Towarzystwa i zaczerpnięto informacje na temat sposobu funkcjonowania TPPR z innych miast, oraz instrukcje i wytyczne z centrali, na które się powoływano. Za podstawowe cele uznano m.in. pogłębianie przyjaźni między Polską a ZSRR, gromadzenie i wydawanie materiałów popularyzujących wiedzę na ich temat, rozpowszechnianie programu Towarzystwa w fabrykach i przedsiębiorstwach, wśród młodzieży i inteligencji. Planowano nawiązać współpracę ze stacjonującymi w mieście jednostkami Armii Czerwonej.

W czasie zebrania kpt. Malinowski wygłosił referat na temat Związku Sowieckiego. Następnie wybrano Zarząd i członków Komisji Rewizyjnej: W. Szuksztę, W. Bełzę, A. Kowalkowskiego, T. Kańskiego, płk. Iwanowa (Dowództwo Okręgu Wojskowego Gdańsk), kpt. H. Malinowskiego, mjr. Kiełczyńskiego, ppłk. M. Bierendiejewa, mjr. Niepoczyłowicza (przedstawiciel Armii Czerwonej), Nowaka. Do organizacji przystąpiło wówczas 54 mieszkańców Bydgoszczy.

Być może TPPR istniało już w maju 1945 roku, natomiast lipcowe spotkanie podyktowane było jego słabą dotychczasową działalnością⁶⁸.

⁶⁶ AAN, MliP, sygn. 339, Sprawozdanie z działalności Oddziału Informacji i Propagandy na m. Bydgoszcz za okres od 11 maja 1945 r., b.d., k. 46.

⁶⁷ AAN, MliP, sygn. 339, Załącznik do sprawozdania za miesiąc czerwiec 1945 r., k. 83.

⁶⁸ APB, ZM By, sygn. 22, Sprawozdanie z zebrania Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Rosyjskiej odbytego w dniu 6 lipca 1945 r., b.d., k. 35–38; TPPR ZOP By, sygn. 7, Projekt tekstu lata 1945–1956, rps, b.p.; sygn. 7, Wspomnienie Zenona Lewandowskiego, b.d., b.p.; AAN, MliP, sygn. 339, Załącznik do sprawozdania za miesiąc czerwiec, k. 83; sygn. 339, Sprawozdanie z działalności Oddziału Informacji i Propagandy na m. Bydgoszcz za okres od 1 do 31 lipca 1945 r., k. 95; *Powstanie Komitetu Organizacyjnego przyjaźni polsko-radzieckiej*, „Ziemia Pomorska”, 29 IV 1945 r., s. 7; *Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej*, „Ziemia Pomorska”, 7 VII 1945 r., s. 2; *Lotnicy Radzieccy w Bydgoszczy*, „Trybuna Pomorska”, 4 X 1945 r., s. 4; *XX-lecie TPPR w województwie bydgoskim*, „Gazeta Pomorska”, 28 I 1966 r., s. 3.

W sprawozdaniu MOliP za lipiec informowano, że Towarzystwo zreorganizowano i pobudzono do życia⁶⁹. Jednak w kolejnych pismach podawano, że do bardziej aktywnej pracy przystąpiło dopiero pod koniec października, w związku ze zbliżającą się rocznicą rewolucji bolszewickiej⁷⁰. Pod koniec 1945 roku kierownik Wydziału Propagandy WUiP zajął się „pobudzeniem do żywszej działalności” TPPR. Jednocześnie skonstatowano, że Towarzystwo nie prowadziło żadnych świetlic⁷¹.

Marek Popowski, pracownik miejscowej propagandy, twierdził, że pierwszą aktywnością nowo powstałego Towarzystwa było spotkanie (nie podał daty) Zarządu z sowieckimi oficerami w hotelu „Pod Orłem”, które służyć miało zacieśnieniu współpracy i wzajemnemu zbliżeniu: „Intencją organizatorów tego uroczystego spotkania było usunięcie barier – wytworzonych sztucznie w okresie dwudziestolecia międzywojennego przez koła rządzące przedwrześniowej Polski – pomiędzy naszymi sąsiadującymi narodami. Przygotował się do tego spotkania szczególnie [...] Bierendiejew – radziecki kierownik polityczny bydgoskiego garnizonu wojskowego”⁷². Wśród zorganizowanych przez TPPR wydarzeń wymienić można prelekcję Henryka Świątkowskiego na temat przyjaźni polsko-sowieckiej⁷³. W październiku staraniem organizacji odbył się mecz piłkarski sowieckich lotników z drużyną BKS⁷⁴.

Na terenie Bydgoszczy działały również inne organizacje propagujące politykę władz (np. Organizacja Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego, Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet), ale ich aktywność propagandowa w 1945 roku była niewielka.

⁶⁹ AAN, MliP, sygn. 339, Sprawozdanie z działalności Oddziału Informacji i Propagandy na m. Bydgoszcz za okres od 1 do 31 lipca 1945 r., b.d., k. 95.

⁷⁰ AAN, MliP, sygn. 339, Sprawozdanie z działalności Oddziału Informacji i Propagandy na m. Bydgoszcz za okres od 1 do 31 października 1945 r., b.d., k. 129.

⁷¹ AAN, MliP, sygn. 319, Sprawozdanie z działalności Wydziału Propagandy pomorskiego Urzędu Informacji i Propagandy w Bydgoszczy z miesiąc listopad 1945 r., Bydgoszcz, 10 XII 1945 r., k. 21.

⁷² APB, KW PZPR By, sygn. 3615, [Wspomnienie Marka Popowskiego], Toruń, XII 1966 r., mps.

⁷³ AAN, MliP, sygn. 339, [Wykaz wydarzeń], b.d., k. 149; sygn. 339, Podstawy przyjaźni polsko-radzieckiej. Prelekcja ministra sprawiedliwości dr. Henryka Świątkowskiego, b.d., k. 153.

⁷⁴ *Lotnicy radzieccy w Bydgoszczy*, „Trybuna Pomorska”, 4 X 1945 r., s. 4.

Propaganda w przestrzeni publicznej miasta

Podobnie jak w innych częściach Polski, jednym z podstawowych elementów pracy propagandowej w 1945 roku w Bydgoszczy były publiczne wiece, zebrania, zgromadzenia, etc.⁷⁵. R. Kozłowski uważał, że stanowiły one charakterystyczną cechę życia politycznego pierwszych miesięcy roku⁷⁶. Oprócz *stricte* politycznych wydarzeń publicznych do indoktrynacji społeczeństwa wykorzystywano liczne uroczystości i święta państwowe oraz różnego rodzaju akcje okolicznościowe⁷⁷.

Bardzo ważną grupą społeczną, do której komuniści chcieli trafić ze swoim przekazem, byli robotnicy. W związku z tym dużą wagę przywiązywano do szerzenia propagandy w zakładach pracy. Władysław Mroczkowski, który w pierwszych miesiącach 1945 roku w tworzonym Komitecie Miejskim (KM) PPR odpowiedzialny był za propagandę, wspominał: „aktyw siedział całymi dniami w fabrykach. [...] Zwoływaliśmy wiece i masówki”⁷⁸.

Nie sposób wymienić wszystkie zgromadzenia publiczne i akcje propagandowe, które miały miejsce na przestrzeni 1945 roku w Bydgoszczy. Można jedynie zwrócić uwagę na kilka takich wydarzeń, które jednak dają obraz tego, w jaki sposób bydgoszczanie poddawani byli silnemu oddziaływaniu ideologicznemu. Pierwszy wiec, przygotowany przez dowództwo i kadrę polityczno-wychowawczą 1. Brygady Pancerniej, zorganizowano już 24 stycznia 1945 roku po południu. W dniach 27–29 stycznia odbyło się kilka takich zgromadzeń⁷⁹. Duże uroczystości przygotowano w mieście z okazji 1 Maja. W ich trakcie na Stadionie Miejskim podczas przemówienia ppłk. Bierendiejewa oddano strzały, od których zginął 15-letni harcerz Rajmund Pałubicki. Sprawców nie

⁷⁵ O tej działalności komunistów informowali np. członkowie podziemia z terenu całego kraju, zob. *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. 5: *październik 1944 – lipiec 1945*, red. T. Pelczyński, Wrocław 1991.

⁷⁶ R. Kozłowski, *Partie polityczne...*, s. 17.

⁷⁷ W kontekście ogólnopolskim zob. P. Osęka, *Rytuały stalinizmu. Oficjalne święta i uroczystości rocznicowe w Polsce 1944–1956*, Warszawa 2007.

⁷⁸ Z. Jędrzyński, *Węglem na ekranie*, „Spojrzenia”, 9/10 XII 1961 r., s. 2.

⁷⁹ APB, ZM By, sygn. 693, Sprawozdanie ogólne od dnia 24 I do 27 II 1945 r. z zabezpieczenia majątku teatrów miasta Bydgoszczy, b.d., b.p.; B. Janiszewska-Mincer, *Bydgoszcz po wyzwoleniu w świetle „Wiadomości Bydgoskich”*, „Kronika Bydgoska”, T. 4: 1974, s. 69–70; K. Przytocki, *Warszawska Pancerna. Z dziejów 1 Warszawskiej Brygady Pancerniej im. Bohaterów Westerplatte 1943–1946*, Warszawa 1981, s. 161; J. Bartnicki, *Bydgoszcz w pierwszym roku wolności*, Bydgoszcz 1982, s. 11.

ujęto, ale komuniści wykorzystali propagandowo tę tragedię, by za pomocą prasy i takich organizacji jak ZWM odpowiedzialnością za nią obarczyć podziemie. 4 maja zorganizowano uroczysty pogrzeb nastolatka. W „Ziemi Pomorskiej” pisano, że zabójstwa dokonali „bandyci z AK i NSZ stojący na usługach faszyzmu i otrzymujący dyspozycje z reakcyjnych kół emigracji londyńskiej [...]”. Całą sytuację sprowadzono do absurdu, twierdząc, że chłopiec „poległ na posterunku walki o POLSKĘ DEMOKRATYCZNĄ”⁸⁰ [pisownia oryginalna – przyp. R.Ł.]. Ciało harcerza wystawiono w sali ZWM przy ul. Marcinkowskiego, a jego pogrzeb – jak twierdzono – był wielką manifestacją społeczeństwa bydgoskiego. Udział w nim wzięły delegacje Armii Czerwonej, partii, fabryk i urzędów niosące wieńce, na jednym z nich napisano „ofierze mordu bratobójczego AK”⁸¹.

Tak z kolei wydarzenia z tego dnia przedstawiono w dokumencie MSW w Londynie: „Oddział harcerski, znajdujący się przed trybuną mówców został cofnięty w stronę płotu, za którym znajdowali się żołnierze sowieccy. W chwilę potem z kierunku płotu padło kilkadziesiąt strzałów z automatów tłumikowych. Natychmiast po strzałach żołnierze zza płotu wycofali się”. Początkowo komuniści twierdzili, że strzały oddali Niemcy, ale po kilku godzinach rozpoczęto dużą akcję propagandową, oskarżając o atak AK i NSZ. Rozplakatowano w mieście propagandowe nekrologi, w których utrzymywano, że sprawcami byli członkowie podziemia⁸².

7 listopada, w rocznicę – jak to określano – „Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej”, prezydent miasta Józef Twardzicki odsłonił na placu Wolności „pomnik wdzięczności” Armii Czerwonej. Pomysł pomnika pojawił się już w marcu 1945 roku, wówczas w „Ziemi Pomorskiej” ukazała się notka, według której miał on uczcić

⁸⁰ *Potworna zbrodnia*, „Ziemia Pomorska”, 3 V 1945 r., s. 5.

⁸¹ Ibidem; APB, Wojewódzki Komitet Polskiej Partii Socjalistycznej w Bydgoszczy [dalej: WK PPS By], sygn. 34, Sprawozdanie Pomorskiego WK Robotniczego PPS w Bydgoszczy z działalności za czas od 1 V do 25 VI 1945 r., k. 63; F. Władyszewski, *Harcerstwo w Bydgoszczy 1945–1950*, w: *Opracowania historyczne na sesję popularno-naukową „Sokolstwo, skauting, harcerstwo”*, Bydgoszcz 1992, s. 12.

⁸² Studium Polski Podziemnej w Londynie, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 061/1, Zestawienie niektórych znanych faktów terroru, działalności rabunkowej Sowietów na ziemiach polskich i przyłączonych oraz samoobrony społeczeństwa w okresie od 15 I do 30 VI 1945 r., k. 257.

płk. Bolszanowa. Powołano Komitet Budowy Pomnika Wdzięczności, z ówczesnym prezydentem miasta na czele, o którym wbrew prawdzie pisano, że był inicjatywą społeczną⁸³. W uroczystości odsłonięcia uczestniczyli przedstawiciele sowieckiego wojska, „ludowego” Wojska Polskiego i miejscowych władz. Na obelisku umieszczono godło Polski, sierp i młot oraz tablicę z napisem: „Czerwonej Armii, Poległym w walkach o wyzwolenie Narodu Polskiego spod jarzma niemieckiego faszyzmu 1941–1945 – miasto Bydgoszcz”⁸⁴. Uderzająca jest treść upamiętnienia, według której wojna rozpoczęła się wraz agresją III Rzeszy na ZSRR, zupełnie pomijając IV rozbiór Polski dokonany przez oba państwa we wrześniu 1939 roku. Gdy kilka dni później, w nocy z 11 na 12 listopada, doszło do zniszczenia nagrobków wokół obelisku, odbyły się wiece, na których – jak donosiła komunistyczna prasa – uczestnicy mieli wyrażać swoje oburzenie⁸⁵. W ostatnim kwartale 1945 roku uporządkowano plac wokół pomnika; pojedyncze groby zlikwidowano, a trumny pochowanych oficerów sowieckich złożono do jednej wspólnej mogiły przy pomniku. Spoczywali tam m.in. płk Bolszanow i sowiecki pilot Iwan Tałdykin⁸⁶.

W związku z obchodami rocznicy rewolucji odbyła się także akademie, w której udział wzięli wojewoda pomorski, przewodniczący Wojewódzkiej Rady Narodowej (WRN), prezydent Bydgoszczy oraz ppłk Bierendiejew i mjr Niepoczyłowicz. Wysłuchano m.in. referatu „Znaczenie Wielkiej Rewolucji Październikowej”⁸⁷. Uroczystości związane

⁸³ *Pomnik wdzięczności*, „Ziemia Pomorska, 25 III 1945 r., s. 4. W gazecie pisano: „Celem uczczenia pamięci padłego przy oswoobodzeniu Bydgoszczy pułkownika Armii Czerwonej Grzegorza Bolszanowa, społeczeństwo bydgoskie postanowiło wznieść pomnik wdzięczności przy Placu Wolności”

⁸⁴ *Obchód rocznicy Rewolucji Październikowej*, „Ziemia Pomorska”, 8 XI 1945 r., s. 3; D. Czarnecka, *Wdzięczność w kamieniu zapisana. Historia powstania bydgoskiego Pomnika Wdzięczności Armii Czerwonej – odsłona I*, „Kronika Bydgoska”, T. 31: 2010, s. 287, 290.

⁸⁵ *Bydgoski świat pracy piętnuje barbarzyństwo NSZ-towców*, „Trybuna Pomorska”, 13 XI 1945 r., s. 3; J.J., *Wiec protestacyjny w Bydgoszczy przeciwko zbezczeszczeniu grobów bohaterów Armii Czerwonej*, „Ziemia Pomorska”, 14 XI 1945 r., s. 2.

⁸⁶ APB, ZM By, sygn. 622, Pismo Wydziału IX Techniczno-Budowlanego do Dyrektora Stróżyńskiego, Bydgoszcz, 8 I 1946 r., b.p.; Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy, rkps 877/II, Franciszek Slepokur-Skiepurski, *Pamiętne dni*, mps [praca nadesłana na konkurs zorganizowany w 1962 r. przez TPR, Miejską Bibliotekę Publiczną, Rozgłośnie Bydgoską, „Gazetę Pomorską” i „IKP”]; M. Monis, *Historia 1 Pułku Lotnictwa Myśliwskiego „Warszawa”*, Warszawa 1955, s. 135; K. Sławiński, *Pierwszy myśliwski. Z dziejów 1 Pułku Lotnictwa Myśliwskiego „Warszawa”*, Warszawa 1980, s. 255.

⁸⁷ *Akademia Październikowa*, „Ziemia Pomorska”, 9 XI 1945 r., s. 2; *Spółeczeństwo Bydgoszczy uczciło rocznicę Rewolucji Październikowej. Uroczysta akademie zorganizowana przez Tow. Przyjaźni Polsko-Radzieckiej*, „Trybuna Pomorska”, 9 XI 1945 r., s. 4.

z obchodami przygotowywał komitet w składzie: Jan Grudziński z KM PPR, prof. Marian Turwid, J. Jacyna, Aleksander Olecki, T. Kański, Wiktor Mielnikow oraz przedstawiciele partii i organizacji⁸⁸.

Analizując ważniejsze imprezy o charakterze politycznym, społecznym i gospodarczym w mieście, daje się zauważyć, że ich natężenie przypadało zwłaszcza na pierwszą połowę roku. Przebiegały one bardzo podobnie. Głos zabierali propagandyści i aktywiści PPR, członkowie lokalnych władz (prezydent miasta, wojewoda pomorski i jego zastępca, przewodniczący WRN), przedstawiciele Armii Czerwonej (komendant wojskowy Bydgoszczy i jego zastępca). Treści wystąpień ograniczały się generalnie do kilku zasadniczych kwestii. B. Gólkowski relacjonował: „Wygłaszaliśmy pogadanki na tematy walk wyzwolénicznych, ekonomiki, aktualnych wydarzeń politycznych na tzw. wieczorach dyskusyjnych organizowanych dla inteligencji”⁸⁹. Na pakiet głoŝonych haseł i zagadnień składały się: powstanie Krajowej Rady Narodowej, tezy zawarte w *Manifestie* PKWN, reformy społeczne, zapewnienia o sukcesach i przemianach w strukturze społecznej i zapowiedzi lepszego życia. Przekonywano, że Polska „ludowa” była krajem wolnym i demokratycznym, wychwalano braterstwo broni Polski i ZSRR oraz sojusz robotniczo-chłopski, a Armię Czerwoną przedstawiano jako wyzwolicielkę.

Wielokrotnie podczas zgromadzeń przygotowywano, rzekomo z inicjatywy bydgoszczan, rezolucje, telegramy i depesze, m.in. potępiające podziemie antykomunistyczne, popierające rząd czy potwierdzające przyjaźń polsko-sowiecką, których adresatami byli Stalin, Bierut, Osóbka-Morawski, Armia Czerwona. Dbano również o odpowiednią oprawę uroczystości i świąt. Miasto posiadało transparenty, m.in. na cześć zwycięskiej Armii Czerwonej. Budowano trybuny, np. na 1 Maja, które przystrajano olbrzymich rozmiarów portretami komunistycznych dygnitarzy⁹⁰.

⁸⁸ APB, ZM By, sygn. 22, Sprawozdanie z posiedzenia odbytego w sprawie omówienia uroczystości przypadających na dzień 7 i 8 listopada 1945 r., b.d., k. 117.

⁸⁹ Z. Jędrzyński, *Waga polskiego...*, s. 2.

⁹⁰ APB, ZM By, sygn. 24, Pismo prezydenta miasta Bydgoszczy do Wydziału Propagandy, Bydgoszcz, 3 IV 1945 r., b.p.; *Bydgoszcz manifestuje na cześć zwycięskiej armii*, „Ziemia Pomorska”, 26 IV 1945 r., s. 6; *Manifestacyjny obchód dnia zwycięstwa. Ludność entuzjastycznie witala zapowiedź powstania Rządu*

„Formą ideologicznego wpływania na społeczeństwo w przestrzeni publicznej było nadawanie nazw ulicom oraz honorowanie komunistów. W ten sposób symbole nowego ustroju stawały się integralną częścią miasta. Już w marcu 1945 roku na posiedzeniu MRN uchwalono zmianę ul. Hermana Frankego na ul. Wyzwolenia”⁹¹. W październiku MRN uchwaliła nadanie honorowego obywatelstwa Roli-Żymierskiemu i utworzenie stypendium jego imienia⁹². Podjęto również inicjatywę przemianowania Nowego Rynku na plac Marszałka Żymierskiego, do czego ostatecznie nie doszło⁹³.

Działalność propagandową prowadzono również na polu kultury i rozrywki. Okazją do politycznych wystąpień była choćby inauguracyjna premiera *Zemsty* A. Fredry, która odbyła się 24 marca w bydgoskim teatrze⁹⁴. Ważną rolę odgrywały kina. W sprawozdaniu MOliP za kwiecień zaznaczano, że w działających czterech kinach wyświetlano filmy propagandowe⁹⁵. Kierownik odpowiedzialny za kinofikację regionu stwierdzał: „Film to uświadomienie, to nowy kierunek oświatowy i polityczny w Polsce”⁹⁶. Słowa te potwierdza obecność i przemowa Wandy Wasilewskiej na inauguracji kina „Capitol”. Zdaniem Barbary Janiszewskiej-Mincer kina stały się „pierwszym najpopularniejszym i bardzo ważnym elementem oddziaływania duchowego na społeczeństwo”⁹⁷.

Filmy wyświetlano już od pierwszych tygodni lutego. W początkowym okresie emitowano jeszcze zachodnie produkcje, jednak z czasem zastępowano je tytułami wschodniej kinematografii. W wywiadzie z lat 90. XX wieku Alojzy Bukolt, który w 1945 roku z ramienia władz

Jedności Narodowej, „Ziemia Pomorska”, 26 VI 1945 r., s. 3; J. Jankowska, *Jak reżyserowano poparcie społeczne? Pochody pierwszomajowe w Bydgoszczy w latach 1945–1956*, „Kronika Bydgoska”, T. 18: 1997, s. 21.

⁹¹ APB, MRN By 45–50, sygn. 1, Protokół z drugiego posiedzenia MRN w Bydgoszczy, 17 III 1945 r., k. 70.

⁹² APB, ZM By, sygn. 24, Uchwała Zarządu Miejskiego z dnia 23 października 1945 r., k. 165.

⁹³ APB, MRN By 45–50, sygn. 1, Protokół z dwunastego (budżetowego) posiedzenia Miejskiej Rady Narodowej w Bydgoszczy odbytego w dniu 24 października 1945 r., k. 174–175.

⁹⁴ J. Bartnicki, op. cit., s. 19.

⁹⁵ AAN, MliP, sygn. 339, Sprawozdanie z działalności miejskiego Oddziału Informacji i Propagandy, b.d., k. 7.

⁹⁶ AAN, MliP, sygn. 609, Protokół ze zjazdu, k. 10.

⁹⁷ B. Janiszewska-Mincer, *Z tradycji kin bydgoskich*, „Kalendarz Bydgoski”, R. 15: 1982, s. 99–100.

miejskich odpowiadał za kinofikację, wspominał, że po zakończeniu okupacji, zarządzając pracą kin i teatrów, od razu dało się odczuć ideologiczną presję. We wszystkich kinach grano przede wszystkim filmy sowieckie i przedwojenne polskie, choć niektóre z tych ostatnich, uznane za antysowieckie, nie mogły być emitowane – tak stało się z produkcją *Dodek na froncie* z 1936 roku. Ze względów ideologicznych niemożliwe było również wyświetlanie filmu *Maria Antonina*, jako monarchistycznego, więc wrogiego⁹⁸.

W innej relacji Bukolt opisywał, że w zakresie repertuaru ściśle współpracował z ppłk. Bierendiejewem z komendantury wojskowej. Wspominał, że w trakcie przygotowań do uroczystości 1 Maja odrzucili możliwość wyemitowania kapitalistycznych romansideł i wyselekcjonowali odpowiednie na tę okazję sowieckie produkcje, m.in. takie jak *Tęcza* według powieści Wasilewskiej, *Profesor Mamlok*, *Kurhan Malachowski* oraz *Czapajew*. Seanse cieszyły się ogromną popularnością, kina były przepełnione, przed wejściami tworzyły się kolejki, co było wówczas zjawiskiem powszechnym w całym kraju⁹⁹.

Komuniści w całej Polsce odwoływali się w wielu obszarach do uczuć patriotycznych i wspólnoty narodowej oraz wykorzystywali patriotyczną frazeologię, co było zaplanowaną strategią mającą zjednać im społeczeństwo. Jak ujął to Nikołaj Iwanow: „Najbardziej kontrowersyjna w stalinowskim planie sowietyzacji była prawdopodobnie działalność sowieckiej administracji wojskowej na rzecz wskrzeszenia polskich tradycji niepodległościowych. Wytyczne, które otrzymali sowieccy komendanci wojenni, przewidywały sprzyjanie polskości i bardzo ostrożne poparcie dla ideologii komunistycznej, tak aby nie urazić wrażliwości narodowej Polaków”¹⁰⁰. Widoczne to było również

⁹⁸ A. Bukolt, *Siedem etapów w dziejach bydgoskich kin*, „Kalendarz Bydgoski”, R. 26: 1993, s. 98; idem, *Bydgoskie kino w latach 1945–50*, „Kalendarz Bydgoski”, R. 29: 1996, s. 119; *Pasje życia. Z Alojzym Bukoltem, szwederowiakiem roku 1994, rozmawia Marek Weckwerth*, „Szwederowo”, 27 X 1994 r., s. 7; J. Nowakowski, *Szczęśliwe lata, gorzki czas, czyli urodzony w Bydgoszczy*, Bydgoszcz 1996, s. 210.

⁹⁹ APB, TPR ZOP By, sygn. 7, W imię przyjaźni [Wspomnienia Alojzego Bukolta], b.d., b.p.; zob. S. Ligarski, *Między rozrywką a polityką. Kino w pierwszych latach powojennych*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej”, 2006, nr 7, s. 82.

¹⁰⁰ N. Iwanow, *Komunizm po polsku. Historia komunizacji Polski widziana z Kremla*, Kraków 2017, s. 293–294.

w Bydgoszczy. Niemal wszystkie większe uroczystości, zgromadzenia czy spotkania partyjne kończono odśpiewaniem *Roty*.

Oficjalnie uczczono rocznicę wybuchu powstania listopadowego, które połączono z poświęceniem sztandaru Oficerskiej Szkoły Samochodowej. W prasie apelowano o przystrojenie ulic i domów flagami i portretami członków rządu. W organizację obchodów włączył się m.in. MOliP, udział w nich wziął gen. Karol Świerczewski. Omawiając powstanie, zwracano uwagę na „haniebną rolę, jaką odegrała reakcja polska i ciasny egoizm reakcji”. Akcentowano, że podjęto wówczas walkę z carską Rosją, którą przeciwstawiano Związkowi Sowieckiemu, z którym Polskę łączyło „przymierze krwi”¹⁰¹.

O tym, że działania te w rzeczywistości były nieszczerze i służyły jedynie jako zagrywka taktyczna do zwodzenia polskiego społeczeństwa, świadczy dyskusja, która miała miejsce w październiku 1945 roku podczas zebrania Egzekutywy KW PPR w Bydgoszczy. Omawiano wówczas m.in. kwestię „święta narodowego Związku Radzieckiego”, czyli rocznicy wybuchu rewolucji bolszewickiej. Planowano odczyty poświęcone dokonaniom i zdobyczom ZSRR oraz odsłonięcie pomnika. Zaznaczono, że „w dniu 11 listopada nie robimy dosłownie nic, gdyż naszym świętem narodowo-wyzwoleńczym jest 22 lipca”¹⁰².

Działania propagandowe kierowano do dzieci i młodzieży. B. Gólkowski wspominał, że w ramach prac Wydziału Propagandowego KW PPR aktywiści wygłaszali wiele odczytów dla młodzieży szkolnej¹⁰³. Zgodnie z zarządzeniem Ministerstwa Oświaty i przesłanym wykazem ze szkolnych bibliotek nakazano usunięcie książek m.in. dotyczących wojny polsko-bolszewickiej czy rewolucji bolszewickiej oraz prac Zofii

¹⁰¹ AAN, MIiP, sygn. 319, Sprawozdanie z działalności Powiatowych i Miejskich Oddziałów Informacji i Propagandy za miesiąc listopad 1945 r., k. 113; *Kronika bydgoska*, „Trybuna Pomorska”, 27 XI 1945 r., s. 4; *Udekorować miasto*, „Ziemia Pomorska”, 29 XI 1945 r., s. 4; *Nauka tragicznego listopada*, „Trybuna Pomorska”, 29 XI 1945 r., s. 1; *W 115 rocznicę powstania listopadowego*, „Trybuna Pomorska”, 29 XI 1945 r., s. 4; *Bydgoszcz uczciła rocznicę powstania listopadowego*, „Trybuna Pomorska”, 30 XI 1945 r., s. 3.

¹⁰² APB, KW PPR By, sygn. 8, Protokół z zebrania Egzekutywy KW PPR Pomorza w Bydgoszczy w dniu 23 X 1945 r., b.p. Ten zespół nie był wymieniany wyżej.

¹⁰³ Z. Jędrzyński, *Waga polskiego...*, s. 2.

Kossak-Szczuckiej, Ferdynanda Goetla, Jędrzeja Giertycha, Jana Emila Skińskiego i wielu innych¹⁰⁴.

W kwietniu 1945 roku w Miejskim Gimnazjum Koedukacyjnym odbyła się akademia, na której poruszano m.in. temat roli młodzieży w „demokratycznej” Polsce¹⁰⁵. Początkowo w szkołach, z uwagi na brak podręczników, wykorzystywano na lekcjach egzemplarze „Wiadomości Bydgoskich”. Później korzystano z czytanek dla najmłodszych, w których promowano komunistyczne wzorce (przodownictwo pracy) czy bieżące zagadnienia (Ziemie Zachodnie), co zdaniem autorów „Trybuny Pomorskiej” spełniało „wielką rolę wychowawczą”¹⁰⁶. Ówczesny nauczyciel Franciszek Grott od pierwszych dni pracy przykładął wagę do „ideowego” charakteru przekazywanych dzieciom informacji, gdzie kluczową rolę odgrywało „wyzwolenie”¹⁰⁷. O wadze, jaką przywiązywano do działań w oświacie, świadczy lutowe zebranie Związku Nauczycielstwa Polskiego. Przemawiali na nim m.in. delegaci wojska i PPR. Zwracano uwagę na konieczność współpracy nauczycieli z partią komunistyczną i ich roli w nowym układzie politycznym¹⁰⁸.

W materiałach szkoły im. H. Dąbrowskiego odnaleźć można dokument, w którym tymczasowy kierownik postulował, by w związku z obchodem „Dnia Spółdzielczości” wychowawcy przeprowadzili we wszystkich klasach pogadankę i propagowali ideę spółdzielczości, oraz przypomnieli o zebraniu ZWM. Poza tym innych informacji o podobnym charakterze nie odnaleziono¹⁰⁹. Więcej miejsca kwestiom propagandy poświęcano podczas zebrań Rady Pedagogicznej tejże szkoły. 10 lutego w trakcie pierwszego spotkania nauczycieli wniesiono okrzyki na cześć rządu tymczasowego i Armii Czerwonej. Dalej Sta-

¹⁰⁴ APB, Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego w Toruniu, sygn. 136, Pismo Ministerstwa Oświaty wraz z załącznikiem, Warszawa, 2 X 1945 r., k. 1, 3; sygn. 136, Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego w Toruniu, 25 IX 1945 r., k. 1.

¹⁰⁵ AAN, MłiP, sygn. 366, [Wykaz imprez z terenu Bydgoszczy za 1945 rok], b.d., k. 15; Z. Jędrzyński, *Waga polskiego...*, s. 2.

¹⁰⁶ „*Iskierki Bydgoskie*” *pożytecznym piśmkiem dla dzieci*, „Trybuna Pomorska”, 6 X 1945 r., s. 4.

¹⁰⁷ F. Grott, *Moje Szwederowo. Dziennik 1939–1945*, „Kronika Bydgoska”, T. 9: 1988, s. 281.

¹⁰⁸ *Związek Nauczycielstwa Polskiego na progu nowych zadań*, „Wiadomości Bydgoskie”, 23 II 1945 r., s. 4.

¹⁰⁹ APB, Szkoła Podstawowa nr 11 im. Jana Henryka Dąbrowskiego w Bydgoszczy [dalej: SP nr 11 By], sygn. 31, Protokół z pierwszej konferencji grona nauczycielskiego przy szkole nr 5 [...] odbytej 10 lutego 1945 r. o godz. 9-tej, Bydgoszcz, 14 II 1945 r., 19.

nisław Lisewski, przewodniczący Rady, mianowany później zastępcą bydgoskiego inspektora szkolnego, zwracał uwagę, by podczas lekcji podkreślać demokratyczny ustrój Polski i jego dobrodziejstwa, znaczenie marszałka Roli-Żymierskiego i „wpajać zaufanie” do sowieckiego wojska¹¹⁰.

Nie sposób odpowiedzieć na pytanie, czy postulaty te były realizowane w praktyce. Znaczenie najpewniej miał fakt, że część kadry pedagogicznej stanowili przedwojenni nauczyciele, raczej nieprzychylnie nastawieni do nowego ustroju. Zbigniew Raszewski stwierdzał, że w maju w szkole, do której uczęszczał, propaganda nie była obecna¹¹¹. Podobnie Janusz Umiński, od 1945 roku uczący się w bydgoskiej szkole, wspominał, że nauczyciele przekazywali na zajęciach wiedzę o postaciach zasłużonych dla Polski, czytano pisma Józefa Piłsudskiego, uczono się o Legionach, opowiadano o osiągnięciach kulturowych na Kresach Wschodnich¹¹².

Bydgoska prasa, rozgłośnia radiowa oraz Polskie Radio i ich rola w szczyrzeniu propagandy

Niezwykle ważnym elementem komunistycznej propagandy były gazety. W odniesieniu do omawianych ziem wspomnieć można, że przed wojną Pomorze charakteryzowało się wysokim wskaźnikiem umiejętności pisania i czytania. W 1921 roku poziom analfabetyzmu na Pomorzu wynosił 5,2 proc., a 10 lat później – 4,7 proc., gdy odpowiednio w skali kraju było to 33,1 proc. i 23,1 proc.¹¹³

Z radością przyjęta została pierwsza po latach okupacji polska gazeta „Wiadomości Bydgoskie”, nad którą prace rozpoczęły się już 28 stycznia 1945 roku. Wydawcą był TKO. Pierwszy numer w nakładzie 3,5 tys. egzemplarzy miał cieszyć się tak dużym zainteresowaniem, że bydgoszczanie czekali pod drukarnią na nowe numery. W początkowym

¹¹⁰ APB, SP nr 11 By, sygn. 31, Protokół z konferencji Rady Pedagogicznej szkoły im. Dąbrowskiego w Bydgoszczy odbytej dnia 16 lutego 1945 r., Bydgoszcz, 16 II 1945 r., k. 20v–21.

¹¹¹ Z. Raszewski, *Pamiętnik gapia. Bydgoszcz, jaką pamiętam z lat 1930–1945*, Bydgoszcz 1994, s. 109.

¹¹² J. Umiński, *Lekcje pod presją*, „Kalendarz Bydgoski”, R. 46: 2013, s. 273.

¹¹³ W. Pepliński, *Prasa pomorska w Drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939*, Gdańsk 1987, s. 18.

okresie były rozdawane mieszkańcom bezpłatnie¹¹⁴. Już po kilku dniach w drukarni ulokowała się redakcja „Zwycięzcy”, gazety frontowej 1. Armii Wojska Polskiego (AWP). Redagowanie „Wiadomości Bydgoskich” przejęła grupa polskich oficerów polityczno-wychowawczych, która kilka dni wcześniej wydawała „Wiadomości Włocławskie”. Za prace odpowiadał lektor 3. Dywizji Piechoty 1. AWP por. Baczko¹¹⁵. Włodzimierz Kałdowski, fotograf gazety, podawał, że od drugiego numeru redaktorem naczelnym był ppor. Tadeusz Żochowski¹¹⁶. Pod koniec lutego funkcję tę pełnił W. Mielnikow¹¹⁷. W późniejszym czasie do drukarni przybył Kazimierz Rosiak, delegat MliP, który został tymczasowym kierownikiem drukarni, a od kwietnia pełnił funkcję wicedyrektora¹¹⁸.

Gazeta miała jednoznaczny komunistyczny profil. O tym, że była narzędziem rządowej propagandy, świadczy relacja pepeerowca z zebrania partyjnego: „Przed wyjściem rozdano szereg gazet »Wiadomości Bydgoskich« w celu szerzenia propagandy na wsiach pomorskich”¹¹⁹. Informowano w niej o pochówku „oswobodziciela miasta Bydgoszczy”, płk. G. Bolszanowa, a w dużym rocznicowym tekście poświęconym powstaniu Armii Czerwonej zaznaczano, że czerwonoarmiści zawsze walczyli o wolność. O tym, jak uprawiana przez komunistów propaganda była perfidna i bezczelna, świadczy obszerny artykuł wspomnianego ppor. T. Żochowskiego o zbrodni w Katyniu, w którym przekonywał, że dokonali jej Niemcy¹²⁰.

„Wiadomości Bydgoskie” ukazywały się do 2 marca, gdy zastąpienie zostały przez „Ziemię Pomorską” wydawaną przez Spółdzielnię

¹¹⁴ E. Łukaszek, *Przyszła wolna i bialo-czerwona*, „Dziennik Wieczorny – Magazyn”, 18–19 I 1975 r., s. 3; J. Markiewicz, *Dzień po dniu*, Warszawa 1970, s. 13; J. Bartnicki, op. cit., s. 11.

¹¹⁵ Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie, sygn. III-36/150, Meldunek dekadowy za okres od 20 stycznia do 31 stycznia 1945 r., 4 II 1945 r., k. 64.

¹¹⁶ W. Kałdowski, *Pamiętne lata. Pierwszy rok wolności*, „Kalendarz Bydgoski”, R. 41: 2008, s. 284.

¹¹⁷ S. Babisiaak, *Z pełnomocnictwa Jerzego Borejszy (1). Z Lublina do Bydgoszczy*, „Dziennik Wieczorny – Magazyn”, 18–19 I 1975 r., s. 3.

¹¹⁸ J. Bartnicki, *180 lat Zakładów Graficznych w Bydgoszczy na tle dziejów miasta 1806–1986*, Bydgoszcz 1986, s. 68–69.

¹¹⁹ APB, KM PPR By, sygn. 22, Protokół nr 1 z zebrania sekretarzy poszczególnych komórek, Bydgoszcz, 1 III 1945, k. 9.

¹²⁰ T. Żochowski, *Katyni*, „Wiadomości Bydgoskie”, 15 II 1945, s. 2; *Oswobodzicielowi miasta Bydgoszczy*, „Wiadomości Bydgoskie”, 15 II 1945, s. 3; *Armia wolności*, „Wiadomości Bydgoskie”, 23 II 1945, s. 2.

Wydawniczą „Czytelnik”. Był to efekt pojawienia się w Bydgoszczy pod koniec lutego 1945 roku trzech dziennikarzy delegowanych przez Jerzego Borejsę w celu uruchomienia w mieście gazety codziennej: A. Oleckiego, S. Ziemaka i Stanisława Babisiaka. Ten ostatni był członkiem PPR, a przed przybyciem do Bydgoszczy pracował w dzienniku „Rzeczpospolita”¹²¹.

W pierwszym numerze „Ziemi Pomorskiej” redakcja komunikowała, że gazeta nie będzie organem żadnej partii politycznej i pozostanie niezależna. Deklaracja pozostała jednak pustym sloganem. O pełnej zależności dziennika od komunistów świadczą chociażby słowa Antoniego Alstera, wiodącej postaci PPR w tym czasie w regionie: „pierwszych kilka numerów było kiepskich, stworzyliśmy więc kolegium redakcyjne, no i robi się niezła gazeta”¹²². Babisiak, w początkowym okresie pełniący rolę zastępcy redaktora naczelnego, później cenzora, podawał, że przy okazji pojawienia się gazety odbył długą naradę z sekretarzem propagandy PPR H. Malinowskim. Później do powiększającego się grona redakcyjnego weszła m.in. F. Bzamowa¹²³. Babisiak opisywał, że pierwszy numer w nakładzie 40 tys. egzemplarzy sprzedał się w kilka godzin¹²⁴.

W kwietniu 1945 roku swój tytuł, „Trybunę Pomorską”, najpierw jako tygodnik, następnie dziennik, zaczął wydawać KW PPR. Inaczej niż w przypadku „Ziemi Pomorskiej”, redaktorzy nie ukrywali partyjnego charakteru organu. Tworzyli ją od podstaw byli członkowie Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej i KPP: Tadeusz Brandenbura, Waldemar Sławik i A. Olecki. Zwłaszcza ten ostatni przykładł wagę do odpowiedniego partyjnego charakteru czasopisma i zideologizowania

¹²¹ S. Babisiak, *Z pełnomocnictwa...*, s. 3.

¹²² AAN, Komitet Centralny Polskiej Partii Robotniczej, sygn. 295/IX-8, Pismo A. Alstera do tow. Zambrowskiego, k. 27.

¹²³ S. Babisiak, *Spojrzenie na prasę bydgoską*, „Kronika Bydgoska”, T. 6: 1982, s. 79, 83.

¹²⁴ Archiwum Dokumentów Fonicznych Polskiego Radia Pomorza i Kujaw [dalej: ADF PRPiK], Relacja S. Babisiaka, magazyn radiowy *Mówią daty*, autor M. Rykowski, data emisji 20 I 2003 r., zrealizowany przez PR PiK, [online], [dostępny: <http://archiwum.radiopik.pl/service.go?action=details&show.Record.id=92420>], [dostęp: 10.06.2018]; na ten temat zob. także: S. Babisiak, *Spojrzenie na prasę...*, s. 77–100.

treści prasowych tekstów¹²⁵. Jak stwierdzał Zefiryn Jędrzyński, zespół redaktorów nie posiadał wcześniejszego doświadczenia w tej materii¹²⁶.

W październiku 1945 roku swoją gazetę, „Ilustrowany Kurier Polski”, rozpoczęło wydawać Stronnictwo Pracy (SP). W wyniku rozłamu w partii za organizację gazety odpowiadał Zygmunt Felczak, ówczesny wicewojewoda pomorski, należący do prokomunistycznej grupy rywalizującej ze środowiskiem Karola Popiela. Felczak już w pierwszym numerze zadeklarował poparcie dla władz¹²⁷. Mimo tego, według Antoniego Alstera, wicewojewoda przyznawał, że w pierwszym okresie istnienia gazety nie udało mu się jej kontrolować i dlatego „zrobiła cały szereg błędów”. Alster określał pierwszego redaktora naczelnego, Andrzeja Kłyszyńskiego, endekiem¹²⁸. W charakterystyce członków redakcji, sporządzonej przez Urząd Bezpieczeństwa w 1947 roku, pisano, że Kłyszyński oraz dyrektor administracyjny Bronisław Rozmarynowski już po dwóch miesiącach zostali usunięci ze stanowisk, ponieważ nie poddawali się wpływowi Felczaka, mającego swoją wizję gazety. Nie wiadomo jednak, czy decyzja o ich zwolnieniu miała podłoże polityczne. Tym niemniej obaj byli członkami SP i po tych wydarzeniach przeszli do innych partii¹²⁹.

Redaktorzy i dziennikarze wymienionych tytułów przygotowywali teksty, w których Związek Sowiecki i Armię Czerwoną nachalnie przedstawiano jako przyjaciół narodu polskiego „wyzwalających” kraj. Szczególną wagę przykładano do kreowania wizerunku Stalina. Pozytywnie opisywano PPR i PPS. Bardzo dużo miejsca poświęcano zapewnieniom, że w Polsce istniały demokracja i wolność, oraz omawiano odbywające się „demokratyczne” reformy i przemiany społeczne. W stosunku do II RP, a później „obozu reakcji”, w skład którego

¹²⁵ S. Babisiak, *Spojrzenie na prasę...*, s. 89; M.K. Jeleniewski, *Początki lokalnej prasy bydgoskiej w roku 1945*, w: *Rok 1945 na Pomorzu i Kujawach. Koniec wojny – początek nowej rzeczywistości*, red. Z. Biegański, Z. Karpus, Bydgoszcz 2006, s. 196–199.

¹²⁶ Z. Jędrzyński, *Z dziejów „Gazety Pomorskiej” i jej poprzedniczek*, w: *Prasa i radio na Pomorzu i Kujawach 1945–1985. Materiały z sesji zorganizowanej przez Zarząd Oddziału Stowarzyszenia Dziennikarzy PRL w Bydgoszczy*, Bydgoszcz 1987, s. 11.

¹²⁷ M.K. Jeleniewski, „*Ilustrowany Kurier Polski*” jako pismo codzienne Stronnictwa Pracy (1945–1950), „*Kronika Bydgoska*”, T. 31: 2010, s. 171–177.

¹²⁸ AAN, KC PPR, sygn. 295/IX/91 t. 2, Sprawozdanie KW PPR Pomorza w Bydgoszczy, b.d., k. 151.

¹²⁹ AIPN w Bydgoszczy, sygn. 069/495 t. 1, Charakterystyka obiektu redakcji IKP, 20 V 1947 r., k. 4.

wchodziły partie opozycyjne, Kościół katolicki, rząd londyński i zbrojne podziemie, przekaz pełen był nienawiści, kłamstw i oszczerstw. Ponadto, był wybitnie antyniemiecki oraz niechętny „państwowemu imperia-listycznemu” światu zachodniego¹³⁰.

W przypadku relacji z akcji społecznych oraz wydarzeń społecznych i politycznych zamieszczanych w prasie należy pamiętać o roli, jaką miały one spełniać. Ówczesni redaktorzy przedstawiali w jak najlepszym świetle ustrój i prezentowali pozytywny stosunek Polaków do komunizmu. Przykładem rozbieżności między rzeczywistością a obrazem wydarzeń kreowanym w prasie może być manifestacja z 17 czerwca 1945 roku, zwołana w reakcji na wydarzenia w Wierzchowinach¹³¹. Z prasy wyłania się obraz spontanicznie reagujących mieszkańców, do głębi wstrząśniętych dokonaną zbrodnią, którzy zgromadzili się, by wysłuchać członków władz, partii i wojska. Z kolei w meldunku Delegatury Rządu RP na Kraj na Pomorzu wiec opisano tak: „W manifestacji w związku z zajściami w Wierzchowinach, jaką urządzono na Placu Wolności w Bydgoszczy, brali udział tylko robotnicy przyprowadzeni z fabryk, w niewielkiej zresztą liczbie. Przemówienia przyjęto zresztą bez entuzjazmu i oklasków, co wywarło konsternację wśród organizatorów. Kiedy mówca rozpoczął atak na AK – większość uczestników rozeszła się do domu”¹³².

Przekaz prasy wydawanej w Polsce, w tym także w Bydgoszczy, był diametralnie inny od prezentowanego na emigracji i w podziemiu. W tych ostatnich pisano o drugiej okupacji w kraju, politycznym terrorze, ruinie gospodarczej, nadchodzącej kolektywizacji wsi i stosunku komunistów do Kościoła katolickiego, dywagowano na temat III wojny światowej, opisywano boje polskich żołnierzy z 2. Korpusu

¹³⁰ O prosowieckiej propagandzie na Pomorzu zob. np. R. Michalski, op. cit., s. 33–57, 79–82; M. Czyż-niewski, *Obraz społeczeństwa...*, s. 67–78; idem, *Stalin w polskiej...*, s. 169–180.

¹³¹ 6 czerwca 1945 r. we wsi Wierzchowiny na Lubelszczyźnie żołnierze zgrupowania „Szarego” NSZ zamordowali ponad 190 ukraińskich mieszkańców.

¹³² Sytuacja na Pomorzu (luźne informacje za czas od 10–23.VI.1945). Kronika PAT’ a, w: B. Chrzanowski, *Delegatura Rządu RP na Kraj na Pomorzu. Nieznane karty z frontu walki cywilnej podczas okupacji niemieckiej i po jej zakończeniu*, Toruń 2001, s. 336.

pod Monte Cassino, Dywizjonu 303 i Dywizji Pancерnej gen. Maczka. Żaden z tych tematów nie znalazł się na łamach miejscowej prasy¹³³.

Przyczynkiem do dyskusji nad lokalną prasą może być działalność cenzorska. O tym, jak ważne było to ogniwo w tworzącej się administracji, świadczy pismo, w którym dyrektor Centralnego Biura Kontroli Prasy w Warszawie zwracał się do A. Alstera. Prosił, by ten, mając na uwadze doniosłość i polityczną wagę cenzury, skierował do pracy w mającym powstać Wojewódzkim Biurze Kontroli Prasy ludzi o „odpowiednim poziomie politycznym”¹³⁴.

Jako uzupełnienie dodać można, że bydgoskie drukarnie w celach propagandowych od pierwszych chwil działalności przygotowywały różnego rodzaju druki, które dla komunistycznych urzędów, instytucji czy organizacji były środkiem komunikowania się ze społeczeństwem. Ich zadaniem było przede wszystkim propagowanie komunistycznego ustroju. Zarządzenia, rozkazy, odezwy, informacje, ulotki, plakaty, jak np. tekst *Manifestu* PKWN, rozklejano na budynkach, tablicach ściennych na dworcach, w urzędach, kinach, w komunikacji¹³⁵.

Propagandową rolę odgrywał bydgoski radiowęzeł założony 1 lutego 1945 roku, którego prace nadzorował Alster. Radiostację uruchomiono 30 kwietnia. Za pośrednictwem ulicznych głośników emitowano wiadomości, oświadczenia, informacje z frontu, przemówienia czy komunikaty. W maju w Bydgoszczy zainstalowanych było dziesięć głośników zlokalizowanych w ważniejszych punktach miasta. Należy pamiętać, że dopiero od końca czerwca posiadanie radioodbiorników w Polsce było legalne, w związku z czym radio miało ograniczony wpływ na społeczeństwo. Według artykułu prasowego w 1945 roku w Bydgoszczy było 12 100 abonentów radiowych¹³⁶. Ponadto, brak tradycji radiowych w regionie powodował, że mieszkańcy w omawianym

¹³³ Zob. S. Lewandowska, *Prasa polska w maju 1945 roku (oficjalna, podziemna i emigracyjna)*, „Dzieje Najnowsze”, R. 38: 1996, z. 1, s. 207–211.

¹³⁴ APB, KW PPR By, sygn. 43, Pismo Dyrektora CBKP do mjr. Alstera, 26 III 1945 r., k. 107.

¹³⁵ B. Janiszewska-Mincer, *Bydgoszcz wyzwolona 1945*, Bydgoszcz 1970, b.s.; eadem, *Pierwsze druki w wyzwolonej Bydgoszczy*, w: *Bydgoszcz w latach 1920–1970*, Bydgoszcz 1972, s. 40–41.

¹³⁶ J. Jaśkowiak, *1945 – Bydgoszcz – 1960*, „Dziennik Wieczorny”, 24–25 I 1960 r., s. 6.

okresie nie byli szczególnie zainteresowani tym medium, sytuacja ulegała zmianie z biegiem czasu¹³⁷.

Od początku istnienia działalność rozgłośni była kontrolowana przez partię, cenzurę oraz WUiP i MOiP. Kierownik tego ostatniego zaznaczał, że radiowęzeł chętnie podejmował współpracę, przyjmował do emitowania wszelkie komunikaty i hasła propagandowe. Podczas zgromadzeń publicznych udostępniał mikrofony i głośniki uliczne. Realizowano materiały w formach audycji o osiągnięciach gospodarczych ZSRR, Armię Czerwoną określano wyzwolicielką i włączano się w promowanie komunistycznych świąt, np. z okazji rocznicy rewolucji bolszewickiej nadano specjalną pogadankę. Identycznie jak w przypadku prasy, przekaz radiowy miał zdecydowanie antyniemiecki charakter¹³⁸.

Zakończenie

Podsumowując temat komunistycznej propagandy w Bydgoszczy w 1945 roku, stwierdzić należy, że komuniści przystąpili do lansowania nowego ustroju od chwili zdobycia części miasta przez Armię Czerwoną. W ciągu roku mieli dogodne warunki, by rozpowszechniać swoją ideologię, co też czynili w wielu formach i na wielu płaszczyznach: poprzez prasę, radio, kino, różnego rodzaju druki i materiały ikonograficzne, wiece i zgromadzenia, święta, akademie i prelekcje, w szkołach i w przestrzeni miejskiej. Dzięki temu mogli wpływać na poglądy mieszkańców miasta, a co za tym idzie – kreować ich emocje, nastroje i stosunek do rządzących, ustroju, Związku Sowieckiego.

Ciężko jednoznacznie ocenić, czy komunistyczna propaganda miała wpływ na społeczeństwo, a jeśli miała, to jaki. Część bydgoszczan zapewne zdawała sobie sprawę z wybitnie propagandowego charakteru informacji, jednak dla części nie musiał być on tak oczywisty, zwłaszcza że nie istniał w tym czasie masowy alternatywny przekaz ideowy.

¹³⁷ AAN, MliP, sygn. 339, Pismo Oddziału Propagandy do Wojewódzkiego Urzędu Informacji i Propagandy w Bydgoszcz, Bydgoszcz, 5 V 1945 r., k. 37; M. Rzepa, op. cit., s. 53, 58, 68, 79, 111; ADF PRPiK, Relacja M.T. Krzyżanowskiego, reportaż radiowy *Zanim odezwalo się radio*, autor N. Krawczyk, data emisji 11 IV 1985 r., zrealizowany przez RPPR, [online], [dostępny: <http://archiwum.radiopik.pl/service.go?action=details&show.Record.id=83709>], [dostęp: 10.06.2018].

¹³⁸ AAN, MliP, sygn. 319, Sprawozdanie kierownika Wydziału Informacyjno-Prasowego za miesiąc listopad 1945 r., k. 24; sygn. 339, Sprawozdanie z działalności Oddziału Informacji i Propagandy na m. Bydgoszcz za okres od 11 maja 1945 r., b.d., k. 47; M. Rzepa, op. cit., s. 95, 111–121.

Pamiętać należy, że wskutek niemieckiego terroru i sowieckich represji brakowało przedstawicieli przedwojennych elit, które miały ogromny udział w kształtowaniu światopoglądu społeczeństwa. W takich warunkach wydaje się, że narzucenie komunistycznej narracji mogło być łatwiejsze. W ciągu roku w prasie, obok artykułów politycznych, zaczęły pojawiać się teksty o tematyce kulturalnej, dzięki czemu gazety stawały się atrakcyjniejsze dla czytelników, którzy chętniej po nie sięgali. O tym, że drukowane w nich treści nie pozostawały bez znaczenia, może świadczyć spadek zainteresowania „Robotnikiem Pomorskim”, który odnotowywała lokalna PPS. Przyczyn dopatrywano się w braku kroniki lokalnych wydarzeń¹³⁹.

Z drugiej strony, sami komuniści w pierwszych powojennych latach zdawali sobie sprawę, że ich propaganda nie trafiała do wszystkich. Andrzej Krawczyk, omawiając słabości w tym zakresie, wskazywał na błędne przesvědzenie o możliwości zmiany mocno ugruntowanych przekonań, przesyt społeczeństwa przekazywanymi mu informacjami, a także ich treść, np. negatywny stosunek do AK¹⁴⁰. Edmund Dmitrów zwracał uwagę, że w czasie okupacji Polacy nauczyli się odczytywać i demaskować niemiecką propagandę. Być może ta umiejętność przydała się także w odniesieniu do komunistycznych manipulacji i rozdzwiewku między głoszonymi przez nich hasłami a ich realizacją¹⁴¹.

W odniesieniu do Bydgoszczy odnajdujemy materiały, które potwierdzają ww. argumenty i mogą być pomocne w udzieleniu odpowiedzi na pytanie o skuteczność propagandy. W lipcu 1945 roku na zebraniu TPPR H. Malinowski wygłosił referat, w którym stwierdził, że wciąż jeszcze w społeczeństwie polskim tkwi piętno nieufności i nieszczerości do Związku Radzieckiego¹⁴². Ważnego spostrzeżenia dokonał jeden z członków KW PPS: „Naród polski nie jest narodem ogłupiałych

¹³⁹ APB, Grodzki Komitet Polskiej Partii Socjalistycznej w Bydgoszczy, sygn. 5, Sprawozdanie MK PPS za miesiąc październik 1945 r., k. 178.

¹⁴⁰ A. Krawczyk, *Ministerstwo Informacji i Propagandy 1944–1947*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, T. 25: 1986, nr 2, s. 77–78, 83–84.

¹⁴¹ E. Dmitrów, *Niemcy i okupacja hitlerowska w oczach Polaków. Poglądy i opinie z lat 1945–1948*, Warszawa 1987, s. 86.

¹⁴² APB, ZM By, sygn. 22, Sprawozdanie z zebrania Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej odbytego w dniu 6 lipca 1945 r., k. 36.

rutynistów jak Niemcy – zdaje sobie doskonale sprawę i żadna najlepiej zorganizowana propaganda nie zaciemni jemu zdrowego sądu w tej sprawie” [stanu przemysłu w województwie pomorskim – przyp. R.Ł.]¹⁴³.

W kontekście wspomnianych ogromnych ilości druków z treściami ideologicznymi ciekawie wypada wypowiedź W. Mroczkowskiego z PPR, który twierdził, że aktywność propagandowa była utrudniona: nie było materiałów oraz środków finansowych na sprawne działanie. Relacjonował, że trudności były nawet z przekazaniem społeczeństwu komunikatu o zakończeniu wojny¹⁴⁴. W partii konstatowano również, że brakowało dobrych mówców, co w konsekwencji mogło powodować brak zainteresowania głoszonymi treściami. Relację z jednego z pierwszych wieców w mieście opisał nauczyciel: „przemawiający wtedy [...] Waław Bąkowski nie trafił chyba do serca. Mówił bardzo nieprzyjemnym krzykiem i wyczerpywał swą kwestię w ostrych, jak dla mnie przyzwyczajonego do gładkich oratorskich wystąpień, zbyt prostych i niewybrednych epitetach przeciw »zgniłkom londyńskim«”. Wspominający narzekał, że prezentowany był głównie negatywny program na „nie” i „przeciw”¹⁴⁵. Podobnie członek ZWM w Bydgoszczy uważał, że przemówienia na zjazdach organizacji były za długie, co nużyło słuchaczy, zwłaszcza młodych¹⁴⁶.

Streszczenie

W artykule zaprezentowano najważniejsze zagadnienia związane z komunistyczną propagandą w Bydgoszczy w 1945 roku. Wskazano na działalność Wojewódzkiego Urzędu Informacji i Propagandy oraz Miejskiego Oddziału Informacji i Propagandy w Bydgoszczy, władz miejskich, organizacji politycznych i partii, prasy i rozgłośni radiowej. Do najpopularniejszych metod rozpowszechniania treści w tym czasie należały wiece i zgromadzenia publiczne, a także artykuły w gazetach. W pozytywnym świetle przedstawiano ustrój

¹⁴³ APB, WK PPS By, sygn. 84, Ogólny rzut oka na stan przemysłu woj. pomorskiego, b.d., b.p.

¹⁴⁴ Z. Jędrzyński, *Węglem na ekranie...*, s. 2.

¹⁴⁵ L. Kowalski, *Ze wspomnień bydgoskiego nauczyciela. Wyzwolenie*, „Kalendarz Bydgoski”, R. 17: 1984, s. 77.

¹⁴⁶ APB, KW PZRP By, sygn. 3732, Henryk Szulc, *Wspomnienia działacza ZWM*, b.d., k. 10.

komunistyczny i planowane przemiany społeczne, Józefa Stalina i członków polskiego rządu, przekonywano, że w Polsce panowała demokracja, zaś negatywnie odnoszono się do legalnego rządu na emigracji, podziemia antykomunistycznego, przeciwników instalowanego reżimu. Przez cały rok 1945 komuniści mieli dogodne warunki, by szerzyć propagandę w mieście. Jednak bardzo trudne, jeśli nie niemożliwe, jest udzielenie odpowiedzi o jej skuteczność, tj. wpływ na mieszkańców.

Summary

The article presents the most important issues related to the Communist propaganda in Bydgoszcz in 1945. It describes the activities of the Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy and Miejski Oddział Informacji i Propagandy, municipal authorities, political organizations and parties, the press and the radio. Among the most popular methods of disseminating the political message were rallies and public gatherings, as well as articles in newspapers. The Communist system, the planned social changes, Joseph Stalin and the members of the Polish government were all presented in a positive light; it was argued that Poland was a democracy, while the legal government in exile, the anti-Communist underground, and the opponents of the installed regime were presented negatively. Throughout 1945, the Communists had favorable conditions to spread propaganda in the city. However, it is very difficult, if not impossible, to determine its effectiveness and the impact on residents.

Słowa kluczowe: Bydgoszcz, 1945, propaganda, komunizm

Keywords: Bydgoszcz, 1945, propaganda, Communism

Bibliografia

Źródła

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

– Komitet Centralny Polskiej Partii Robotniczej w Warszawie, sygn. 295/IX/91 t. 2, 295/IX–8

– Ministerstwo Informacji i Propagandy, sygn.: 319, 339, 366, 609

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy

– Grodzki Komitet Polskiej Partii Socjalistycznej w Bydgoszczy, sygn. 5

– Komitet Miejski Polskiej Partii Robotniczej w Bydgoszczy, sygn. 19, 21–22, 50, 53, 54, 120

– Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Bydgoszczy, sygn. 8, 43

– Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Bydgoszczy, sygn. 3615, 3732

– Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego w Toruniu, sygn. 136

– Miejska Rada Narodowa w Bydgoszczy 1945–1950, sygn. 1

– Szkoła Podstawowa nr 11 im. Jana Henryka Dąbrowskiego w Bydgoszczy, sygn. 31

– Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej Zarząd Okręgu Pomorskiego w Bydgoszczy, sygn. 7

– Urząd Wojewódzki Pomorski w Bydgoszczy, sygn. 6959

– Wojewódzki Komitet Polskiej Partii Socjalistycznej w Bydgoszczy, sygn. 34, 84

– Zarząd Miejski w Bydgoszczy, sygn. 16, 22, 24, 622, 693

Archiwum Dokumentów Fonicznych Polskiego Radia Pomorza i Kujaw

– Relacja S. Babisiaka, magazyn radiowy *Mówią daty*, autor M. Rykowski, data emisji 20 I 2003 r., zrealizowany przez PR PiK, <http://archiwum.radiopik.pl/service.go?action=details&show.Record.id=92420>

– Relacja M.T. Krzyżanowskiego, reportaż radiowy *Zanim odezwano się radio*, autor N. Krawczyk, data emisji 11 IV 1985 r., zrealizowany przez RPPR, <http://archiwum.radiopik.pl/service.go?action=details&show.Record.id=83709>

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, sygn. 0822/63, 1510/202

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Bydgoszczy, sygn. 069/495 t. 1

Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy, rkps 877/II

Raszewski Z., *Pamiętnik gapia. Bydgoszcz, jaką pamiętam z lat 1930–1945*, Bydgoszcz 1994

Rok 1945. Województwo Pomorskie. Sprawozdania pełnomocników rządu i wojewody, red. R. Kozłowski, wybór E. Borodij, J. Kutta, Warszawa 1997

„Trybuna Pomorska”, 1945 r.

„Wiadomości Bydgoskie”, 1945 r.

„Ziemia Pomorska”, 1945 r.

Literatura

40 lat Międzywojewódzkiej Szkoły Partyjnej w Bydgoszczy, red. H. BednarSKI, Bydgoszcz 1985

150 lat Zakładów Graficznych w Bydgoszczy na tle dziejów drukarstwa pomorskiego, Bydgoszcz 1965

Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945, T. 5: październik 1944 – lipiec 1945, red. T. Pełczyński, Wrocław 1991

Babisiak S., *Spojrzenie na prasę bydgoską*, „Kronika Bydgoska”, T. 6: 1982

Bartnicki J., *Bydgoszcz w pierwszym roku wolności*, Bydgoszcz 1982

Bukolt A., *Bydgoskie kino w latach 1945–50*, „Kalendarz Bydgoski”, R. 29: 1996

Bukolt A., *Siedem etapów w dziejach bydgoskich kin*, „Kalendarz Bydgoski”, R. 26: 1993

Chrzanowski B., *Delegatura Rządu RP na Kraj na Pomorzu. Nieznane karty z frontu walki cywilnej podczas okupacji niemieckiej i po jej zakończeniu*, Toruń 2001

Czarnecka D., *Wdzięczność w kamieniu zapisana. Historia powstania bydgoskiego Pomnika Wdzięczności Armii Czerwonej – odsłona I*, „Kronika Bydgoska”, T. 31: 2010

Czyżniewski M., *Obraz społeczeństwa radzieckiego w prasie pomorskiej (1945–1953)*, „Zapiski Historyczne”, T. 66: 2001

Czyżniewski M., *Propaganda polityczna władzy ludowej w Polsce 1944–1956*, Toruń 2005

Czyżniewski M., *Stalin w polskiej propagandzie politycznej na przykładzie dzienników pomorskich z lat 1945–1953*, w: *Oblicza polskiego stalinizmu. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w dniu 20 maja 1999 r. przez Wydział Humanistyczny WSHE*, red. R. Sudziński, Włocławek 2000

Dmitrów E., *Niemcy i okupacja hitlerowska w oczach Polaków. Poglądy i opinie z lat 1945–1948*, Warszawa 1987

- Golimowski S., Szreder M., *Ruch młodzieżowy w województwie pomorskim (bydgoskim) w okresie tworzenia i umacniania władzy ludowej w latach 1945–1948*, w: *Szkice z dziejów ruchu młodzieżowego w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1920–1981*, red. W. Jastrzębski, Bydgoszcz 1987
- Grott F., *Moje Szwederowo. Dziennik 1939–1945*, „Kronika Bydgoska”, T. 9: 1988
- Iwanow N., *Komunizm po polsku. Historia komunizacji Polski widziana z Kremla*, Kraków 2017
- Janiszewska-Mincer B., *Bydgoszcz po wyzwoleniu w świetle „Wiadomości Bydgoskich”*, „Kronika Bydgoska”, T. 4: 1974
- Janiszewska-Mincer B., *Bydgoszcz wyzwolona 1945*, Bydgoszcz 1970
- Janiszewska-Mincer B., *Pierwsze druki w wyzwolonej Bydgoszczy*, w: *Bydgoszcz w latach 1920–1970*, Bydgoszcz 1972
- Janiszewska-Mincer B., *Z tradycji kin bydgoskich*, „Kalendarz Bydgoski”, R. 15: 1982
- Jankowska J., *Jak reżyserowano poparcie społeczne? Pochody pierwszomajowe w Bydgoszczy w latach 1945–1956*, „Kronika Bydgoska”, T. 18: 1997
- Jeleniewski M.K., *„Ilustrowany Kurier Polski” jako pismo codzienne Stronictwa Pracy (1945–1950)*, „Kronika Bydgoska”, T. 31: 2010
- Jeleniewski M.K., *Początki lokalnej prasy bydgoskiej w roku 1945*, w: *Rok 1945 na Pomorzu i Kujawach. Koniec wojny – początek nowej rzeczywistości*, red. Z. Biegański, Z. Karpus, Bydgoszcz 2006
- Jędrzyński Z., *Z dziejów „Gazety Pomorskiej” i jej poprzedniczek*, w: *Prasa i radio na Pomorzu i Kujawach 1945–1985. Materiały z sesji zorganizowanej przez Zarząd Oddziału Stowarzyszenia Dziennikarzy PRL w Bydgoszczy*, Bydgoszcz 1987
- Kałdowski W., *Pamiętne lata. Pierwszy rok wolności*, „Kalendarz Bydgoski”, R. 41: 2008
- Kamiński Ł., *Struktury propagandy w PRL*, w: *Propaganda w PRL. Wybrane problemy*, red. P. Semkow, Gdańsk 2004
- Kowalski L., *Ze wspomnień bydgoskiego nauczyciela. Wyzwolenie*, „Kalendarz Bydgoski”, R. 17: 1984
- Kozłowski R., *Partie polityczne w województwie pomorskim (1945–1950)*, Toruń 1991
- Kozłowski R., *Polska Partia Robotnicza w województwie pomorskim 1942–1948*, Bydgoszcz 1985

- Krasucki E., *Międzynarodowy komunista. Jerzego Borejszy biografia polityczna*, Warszawa 2009
- Krawczyk A., *Ministerstwo Informacji I Propagandy 1944–1947*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, T. 25: 1986, nr 2
- Krawczyk A., *Pierwsza próba indoktrynacji. Działalność Ministerstwa Informacji i Propagandy w latach 1944–1947*, Warszawa 1994
- Kula H.M., *Propaganda współczesna. Istota – właściwości*, Toruń 2005
- Lewandowska S., *Prasa polska w maju 1945 roku (oficjalna, podziemna i emigracyjna)*, „Dzieje Najnowsze”, R. 38: 1996, z. 1
- Ligarski S., *Między rozrywką a polityką. Kino w pierwszych latach powojennych*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej”, 2006, nr 7
- Markiewicz J., *Dzień po dniu*, Warszawa 1970
- Michalski R., *Obraz nieprzyjaciół Rzeczypospolitej na łamach polskiej prasy pomorskiej w latach 1920–1939 i 1945–1948*, Toruń 1999
- Monis M., *Historia I Pułku Lotnictwa Myśliwskiego „Warszawa”*, Warszawa 1955
- Nowakowski J., *Szczęśliwe lata, gorzki czas, czyli urodzony w Bydgoszczy*, Bydgoszcz 1996
- Pańków W., *Dylematy i pułapki legitymizacji porządku społecznego PRL i III Rzeczypospolitej*, w: *Legitymizacja w Polsce. Nieustający kryzys w zmieniających się warunkach?*, red. A. Rychard, H. Domański, Warszawa 2010
- Pepliński W., *Prasa pomorska w Drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939*, Gdańsk 1987
- Przytocki K., *Warszawska Pancerna. Z dziejów I Warszawskiej Brygady Pancерnej im. Bohaterów Westerplatte 1943–1946*, Warszawa 1981
- Rzepa M., *Propaganda radiowa na Pomorzu i Kujawach. Rozgłoszenia Polskiego Radia w Bydgoszczy w systemie indoktrynacji społeczeństwa w latach 1945–1956*, Bydgoszcz – Gdańsk 2016
- Sławiński K., *Pierwszy myśliwski. Z dziejów I Pułku Lotnictwa Myśliwskiego „Warszawa”*, Warszawa 1980
- Sudziński R., *Ustrój miasta*, w: *Historia Bydgoszczy*, t. 3, cz. 1: 1945–1956, Bydgoszcz 2015
- Szulczewski M., *Propaganda polityczna. Pojęcia – funkcje – problemy*, Warszawa 1971
- Umiński J., *Lekcje pod presją*, „Kalendarz Bydgoski”, R. 46: 2013
- Władyszewski F., *Harcerstwo w Bydgoszczy 1945–1950*, w: *Opracowania historyczne na sesję popularno-naukową „Sokolstwo, skauting, harcerstwo”*, Bydgoszcz 1992